

Kalėdų dovanų pamokos — p. 2

Liudas Truikys nepaliko jokių mokinių — p. 3

Interviu su režisieriais Julija ir Rimantu Gruodžiais — p. 4

Kelionė į Baltarusiją, šventinė „Krambambulia“ — p. 12

Nenoriu vairuoti

DAINA OPOLSKAITĖ

Jau kuris laikas įsitikinu, kad esu labai nešiuolaikiška. Tiesiog pasibaisėtinai.

Iš šalies žvelgiant, ko gero, gyvenu sunkiai aplinkiniams suprantamą gyvenimą. Esu kažkaip nesąmoningai pasiklydusi laike, nesuvokiū, kas dabar yra tikrasis gyvenimas ir kaip derėtų gyventi. Savo malonumui laisvu laiku skaitau Šventąjį Raštą ieškodama ten paslėptų amžinųjų tiesų. Perku tokius daiktus, kokių neperka kiti, normalūs piliečiai, todėl galiu būti rami, kad rasiu juos parduotuvėje net po mėnesio ar dviejų. Pavyzdžiui, didžiulį varinį ašotį parduotuvėlėje prie kampo. Nieko į jį neįpilsi, nieko nepamerksi, nes jo dugnas laidus vandeniui, be to, vietos užima daug. O aš perku. Dar man reikia daug knygų ir laikraščių, ir dar tokių, kokių niekas neskaito ir nemato mažame provincijos pasaulėlyje, per visą savo gyvenimą netgi nėra girdėję tokių keistų pavadinimų. Tokiais neprekiuojama vieninteliame spaudos kioske centre prie „Maximos“, kur šiaip jau prekiaujama viskuo – nuo ažuolinių liemenėlių iki česnakų galvučių ir kopūstų gūžių. Dar – aš iki šiol nesuserpinu, ką galėčiau brangiau parduoti parsivežusi iš Lenkijos gyvendama tokioje patogioje pasienio zonoje (ne kiekvienam tokia laimė tenka) ir tokiu būdu apskriai užsidirbti. Ir be viso to – dar nenoriu vairuoti.

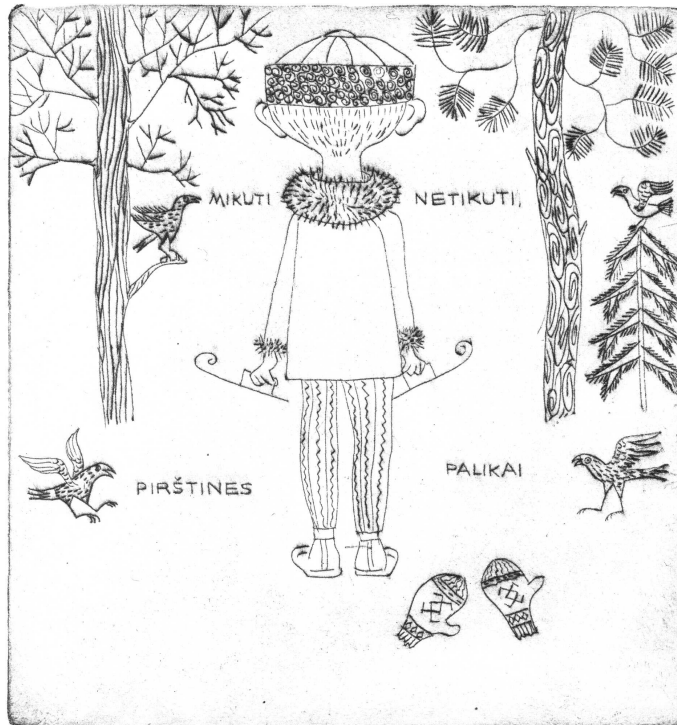
Jei mokėčiau vairuoti, be abejo, gyvenčiau visai kitokią gyvenimą. Nors, kai tokio negyveni, jį labai sunku įsivaizduoti. Tikriausiai turėčiau daug draugų ir svarbių reikalų. Sakytum: man dar reikia nuvažiuoti ten ir ten, atleiskit, aš labai skubu. O dabar aš taip nesakau. Mano reikalai neskubūs, jie visi suplanuoti iš anksto, kad nereiktų skubėti. Aš juos vykdu iš eilės ir tik numatyta tvarka, jokių netikėtumų nepripažįstu, nemokėčiau gyventi su nuolat ištinkančiais netikėtumais. Galbūt dėl to mane kasdien prie laiptinės pasitinka iš kažkur atsiradusi katė, visada tuo pačiu metu. Katė irgi žino, kad aš neturiu mašinos ir nevairuoju. Mes abi panašios, mūsų gyvenimo būdas leidžia mums mėgautis visiškai laisve ir nepriklausomybe, todėl ji atpažįsta mane iš tolo, žvaliai atkiena takeliu pamačiusi pareinant iš už namo kampo ir miaukia žiūrėdama į veidą.

Galbūt man niekaip nepavyksta gyventi kitaip ir dėl to, kad namuose mane supa daugybė daiktų, meistriškai sugeriančių laiką. Net nežinau, kaip jie pas mane atsirado. Jų istorijos painios ir labai senos, netgi ne visos man žinomos. Juos kūrė nepažįstamos manęs nepalaukusios žmonių rankos, į juos žvelgė jų nežinomos akys, o dabar aš kasdien liečiu juos savomis rankomis kaskart lemtingai įelektrinama susikaupusios stiprios energijos. Jie, visi tie baldai ir daiktai, sumaniai bando įsilieti į mano aplinką ir likti nepastebėti, apsimeta niekaip neveikiantys mano kasdienybės, tačiau tai pati tikriausia apgaulė. Viskas gerai, nostalgiskai ramina jie, tu visur suspėsi, tik pažiūrėk į mus, laikas nėra toks prarandamas, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Iš dulksės į dulkę – tai netiesa, užburianti gražbylostė, grynas melas. Tik atmintis yra trapi ir yranti, ji pati nepatvariausia. O visa kita išlieka. Ir daiktai gyvena nesuskaičiuojamus gyvenimus. Mano druska supilta į apskritą medinę druskinę, skobtą mamos senelio. Kiekvieną rytą ranka apkabindama jos apvalumą jaučiu jo kietus šiltus delnus. Smulkias raukšleles ir nuospaudas kaip kietus akmenukus savo saujoje. Dar vakarais priešais televizorių įsitaisau jo padarytame krėslė palaimingai atsiremdama į grakščiai išlenktą masyvų ažuolo atlošą. Kaip į tvirtą petį. Be tų daiktų neišsiversčiau nė dienos.

Vis dėlto kartais pasidaro baisu, kai nemoki vairuoti. Nieko neišmanai apie degalų kainas, nežinai, kam reikalingi šoniniai veidrodėliai ir žemėnės padangos. Tačiau baisiausia, kad nesuvoki, koks yra saugus greitis ir iš viso – nieko neišmanai apie greitį. O greitis, neabejotina, yra viso gyvenimo pagrindas. Nežinodamas jo tikrumo manai, kad gyveni tvarkingame ir padoriame pasaulyje, kuriame niekas nesikeičia, kur privalu rasti prasmę ir grožį, nes jie tebeegzistuoja, išvelgti tikrąją estetiką ir kasdien susimąstyti apie gyvenimo prasmę. Skaityti protingas knygas ir nepamiršti pažadų. Įsiklausyti į artimų žmonių tariamus žodžius. Į tylą ir reikšmingas pauzes. Pasirodo, visa tai absurdas. Šiandieninis gyvenimas yra seniai palikęs tave kažkur toli, lėkdamas šimtu dvidešimt ir greičiau, o tu stovi kažkur pakelėj ir žvalgaisi į apšerkšnįjusių medžių.

Apšerkšnįj medžiai, beje, tikrai gražūs. Mėgstu pasivaikš-

čioti ir dažniausiai darydama didžiulį lankstą šalikelėmis pasiekiu senąją miestelio bažnyčią. Siaurame jos šventoriaus koridoriuke stypso sustingusios Jėzaus ir Marijos skulptūros apsamanojusio akmens veidais ir rankomis. Rankos, beje, rodo į atlapotas širdis. Širdys irgi akmeninės, senos, apsamanojusios dar labiau nei akmeniniai rankų pirštai, be to, šaltos, kone ledinės, lauke spaudžia nemenkas šaltukas. Galvoju, ar nebus nežinant ir Dievo laikas praėjęs, ši bažnyčia visuomet tuštut tuštutėlė. Prisimenu, kaip pradėjau lankytis joje būdama paauglė, inertiškai ieškanti Dievo. Norinti jį išgirsti, pajusti, juo įsitikinti. Norėčiau ir dabar čia užėiti, pasižiūrėti, ar tebegyvena joje tas Dievas, kuriuo taip norėjau tikėti, galiausiai sukūriau jį ir patikėjau. Iš tikrųjų – įdomu būtų. Šventoriaus koridoriuke kaip tyčia krusteli tamsi figūra.

Lili Paškauskaitė. Iliustracija Albino Žukausko knygai „Debesų piemenė“. 1963

– Garbė Jėzui Kristui, – pasveikina mane pusamžis malonaus veido kunigas. Aš jo nepažįstu, tačiau jis man pasirodo toks dvasingas, kad įsidrąšinu.

– Norėčiau užėiti, – sakau jam, tačiau jis kažkodėl prieštaringai suspaudžia lūpas.

– Matot, viduje vyksta renovacijos darbai. Visa šoninė siena išgriauta. Kaip tik išvažiuoju tartis dėl finansavimo ir užsakyti langų vitražų. Geriau neikite. Nieko ten nepamatysite.

Dvasininkas skubiai išsitraukia mobilųjį telefoną, nes jam kažkas skambina, telefonas dainuoja įgrisusį hitą „Tik dvi alyvos, dvi šakelės mėlynakės alyvos...“ ir aš trumpam apstulbštu nuo tokio gyvenimiško netikėtumo. Tačiau niekas to nepastebi, kunigas kalba telefonu, sako: *ne negaliu, aš užimtas, paskambink Raimiui*, paskui čiupteli pultelį, klakteli signalizacija, jis sėda į smėlio spalvos „Peugeot“ ir išvažiuoja.

Net kunigai, ir tie gerai jaučia išibėgėjančią gyvenimo pagreitį, net jie neturi laiko. O aš, priešingai, turiu jo pakankamai ir netgi mėgstu atsukti jį atgal vaikščiodama po senas kapines ir gyvendama su daugybe nutilusiu daiktų. Nėgana to, dar gyvenu su seniai nesančiais žmonėmis. Kartą radau vieną nuotrauką. Buvo įkritusi į juodus guminius aulinius, iškistus senoje spintoje. Nuotraukoje keisto, atšiauraus veido moteris su mergyte. Moteris atrodo pavargusi ir prastai nusiteikusi, jai visiškai nemalonu fotografuotis, kas čia iš jos ko nori? Pečių propešoje matyti už nugaros stovinti siuvamoji mašina. Tikriausiai ji siuvo, darbavosi, ir čia jos darbą nutraukė. Tai mano prosenelė iš motinos pusės. Ir jos dukra – Elenutė. Abi buvo nu-

šautos kaime vieną naktį. Esu girdėjusi, jog už tai, kad moteris turėjusi negražių nesuvestų meilės sąskaitų su kitų moterų vyrais kaime. Elenutė – už tai, kad pažinojo užėjusius ir galėjo vėliau išplepėti. Niekaip negaliu išplėsti paskutinės jos gyvenimo akimirkos reginio iš savo jautrios vaizduotės. Mano seneliui iš motinos pusės tuo metu devyneri, dieną jis gano gyvulius pas dėdę ir ten pasilieka nakvoti. Mažutis laimingas atsitiktinumas, kad jis būdamas penkiasdešimt devynerių tampa mano seneliu, o šiandien aš pasakaju jų istoriją. Elenutės ir jos motinos kapas senose kapinaitėse atskirtas nuo kitų, jos guli gilesniame miške, atokiau nuo kitų mirtingųjų. Rudenį jį greitai užkloja lapai, sunku rasti. Tačiau miško laukymė toje vietoje nelygi; eidamas lėtu žingsniu gali just keistus kauburėlius, mažas kalveles. Ten, pačioje miško gelmėje, guli daug tokių kaip jos, kritusių nuo to meto šuvių.

Kadangi nemoku vairuoti, esu gana dažnai priversta prašyti pavėžėjama. Nuo tikrovės nepasislėpsi. Žinau, atrodo apgailėtina. Taip ir jaučiuosi. Tačiau iš pradžių dažniausiai stengiuosi neišsuduoti, kad nieko nenučiuoju apie mašinas ir visa kita, kas su jomis susiję, kad man nesvetima viskas, kas šiais laikais aktualu, ir man netgi neblogai sekasi. Pašnekovas ar pašnekovė yra nusiteikę maloniai, juntamai link bendrauti, mes gyvai šnekučiuojamės apie tai, kur važiuojam, iš kur važiuojam ir panašiai. Tačiau kelionės pabaigoje visgi kažkas nutinka ir šito aš niekaip nepajėgiu suprasti. Daugybę kartų esu apie tai galvojusi ir vis tiek nesuprantu. Atrodo, nepasakiau nieko, nebuvo net menkutės užuominos, o manęs ima ir paklausia: *jūs gal rašot eilėraščius?* Eilėraščių aš nerašau, nesu parašiusi nė vieno ir iš viso iš kur čia tie eilėraščiai staiga atsirado, apie juos nebuvo nė kalbos. Šiaip ar taip, išlipant tampa aišku, kad nors eilėraščių aš nerašau, tačiau vairuoti taip pat nemoku ir nieko apie tai neišmanau, tad kam reikėjo apsimesti, kad yra kitaip.

Visos uždangos, beje, yra labai laikinos. Prieš porą mėnesių sužinojau, kad už keturiolikos kilometrų esanti darbą turėsiu pasiekti savo jėgomis, nes keičiasi autobusų grafikas, o ir jų retėja.

Na štai, pati matai, nieko nebus, išgirdusi, kaip klostosi mano reikalai, tuomet kirste nukirto man pusseserė, turėsi mokytis vairuoti, kur dingsi. Kitos išeities nėra. Priėjai liepto galą.

Ji sėdėjo priešais mane, mudvi gerėme žaliąją arbatą, po dviejų dienų ji ketino išskristi atgal į Londoną. Jai gerai, ji vairuoja, važiuoja, jokie gyvenimo iššūkiai jai nebaisūs. Šalia jos sėdėdama ir su ja kalbėdama jaučiuosi esanti dar beviltiškesnė, visiškai įstrigusi savo keistoje epochoje. Ji nuolat skrenda, važiuoja, vėl skrenda. Jos gyvenimas susideda iš automobilių, metro, lėktuvų, liftų. Ji pasakoja, kad ten tempas toks, jog kavą žmonės geria perbėgdami iš vienos parduotuvės į kitą, iš kirpyklos į oro uostą ir tik šitaip. O ji pati kasdien mato, kaip jai virš galvos kyla ir leidžiasi dešimtys lėktuvų, nes gyvena tokiam kvartale, visai šalia nusileidimo ir kilimo takų. Žinoma, reikia priprasti. Naktį tame savo kvartale jie visi miega su ausų kištukais, kad negirdėtų to gausmo ir triukšmo. Bando nors kaip pailsėti ir išjungti tą be paliovos kūnuose tvinksinčių ritmą, išjungti tą tiksintį mechanizmą, kuris gena diena iš dienos. O dabar viskas, ji turinti lėkti, visos minutės suskaičiuotos, jai prieš akis dar aibė reikalų ir pirkinių, aibė susitikimų. Tiesa, nesimatysime dabar, ko gero, kokius metus. Kai susitvarkysiu ir įsigysiu mašiną, ji norinti, kad būtinai praneščiau apie savo pirkinį, jai labai įdomu, kokia markė ir visa kita. Pamatysi, paprasta, viskas bus kitaip, dar sako ji, atsisveikina ir išbėga.

Aš pasilieku savo epochoje.
O jeigu iš tikrųjų būtų kitaip?
Gyvenčiau normalų gyvenimą.
Pardavinėčiau kavą ir sauskelnes iš Lenkijos dviguba kaina ir uždarbiaučiau. Gal net prasigyvenčiau.
Negalvočiau apie Elenutę ir jos motiną miškelio kapinėse.
Atsikratyčiau savo druskinės, medinio krėslė ir kitų senienų. Nusipirkčiau pagaliau naujus.
Manęs nepasitiktų mano katė.
Nematyčiau apšerkšnįjusių medžių.

Nenoriu vairuoti.

Dovanos

Ieškau vaikaitei dovanų. Kalėdos – staigmenų metas. O mano mažoji Medeina gyvena Airijoje, tad taip norėčiau nusiųsti ką nors lietuviško, tautiško, kad tie maži niekučiai bent retkarčiais primintų paliktą, bet neužmirštą kraštą.

Šiuolaikiniais žaislais esu nusivylusi: barbių pasaulis, jų snobiškų suknelių spalvos ir gražinimosi priemonės vaiką orientuoja į „panelių“ pasaulį. Peršokant vaikystę ir paauglystę. Vakarietiškos geišos? Ne, barbei iki geišos toli, neprilygsta nei išprusimu, nei bendravimo kultūra. Nenorėčiau, kad mano vaikaite išaugtų barbe, neįdomus, paviršutiniškas pasaulėlis, sutelktas į išorinį savęs tapymą – argi žmogui laikas duotas tik tokiai „kūrybai“?

Grėžiuosi į vaikiškų knygų lentynas. Iš gausybės išsirenku... su daug spalvotų paveikslėlių. Mano vaikaite skaityti dar nemoka – pirmoji vaiko pažintis su knyga – per vaizdą, todėl tiek daug dėmesio skiriu iliustracijoms. Pirmiausia buvo vaizdas, tada žodis, atspindintis pasaulį. Šitai mąstydamas atsiverčiu knygą-žaidimą „Gluosnių sodyba“. Toks lietuviškas pavadinimas, bet knygos autorė – Sheila Mortimer, kilusi iš Airijos ar Anglijos, dailininkė – Claire Mumford, tekstą vertė Elvyra Žurauskienė (kiek ten to tekstas – vienas juokas), redaktorius – Vytautas Venclovas, leidykla – „Šviesa“, spausdinta Kinijoje! Apstulbau tokį tarptautinį projektą išvydusi. Veikėjų vardai – lietuviški, jų gyvenamoji vieta – airiška: namų forma, akmenų tvoros, apraizgytos gebenėmis (mūsų krašte jos auga tik vazonėliuose). Ar Lietuvoje pristigome savų dailininkų, sugebančių vaikišką knygelę iliustruoti? O kiek kainuoja vertėjos paslaugos? O knygų pargabenimas iš Kinijos?

Nepaisant visų finansinių klausimų, mane itin domina dvasiniai. Kokia tautinė savastis, apie kurią dabar tiek daug kalbama, gali skliti iš tokios knygelės? Su kokia tauta vaikelis turėtų save identifikuoti, tokiais paveikslėliais pasigrožėjęs? Bet, matyt, projekto autoriams labiau rūpi pinigų „išplovimas“, o ne vaikų širdelės.

„Gluosnių sodyba“ padedu į šalį. Akį patraukia „Eglė žalčių karalienė“. Bus graži dovana vaikaitei. Primins lietuvišką kaimą Dainavos girioje ir žalčius, vasaromis vis dar išlendančius iš panamės įsaulyje pasišildyti. Pasaką papasakojo Liuda Petkevičiūtė. Gražiai papasakojo. Ypač sudomino pratarmėje išryškintas mitologinis aspektas, užsiminta, kad ši pasaka galėjusi būti pamatinis lietuvių padavimas apie dievų kilmę. Pasakoje radau įdėtą raudą. Jokiame kitame pasakos variante jos nebuvau skaičiusi. Pirmą mintis: šitą pratarmę ir raudą panaudosi, sudarydama teksto suvokimo užduotis. Apsidžiaugiau, atradusi tokį turiningą tekstą. Bet iliustracijos! Disonsansas turiniui. Saldžios, nulaižytos, išpuoselėtos barbės ir jų „ružava“ butis. Auskarėliai, žiedeliai, apyrankės, tarsi Eglė būtų ne žvejo, o kokio karaliaus dukra. Sunku patikėti, kad Žilvinas būtų tokia „barbė“ išsirinęs... Bet šešiamečiam vaikui gali atrodyti būtent taip. Matyt, tik tokį laimingą gyvenimą įsivaizduoja šios knygelės dailininkė.

Iliustracijos – kūrinių interpretacija. Dar vienas pasakos variantas, siūlomas vaikui, kuris pasaulį pirmiausia kuriasi pagal vaizdą. Koks pasaulėvaizdis atsispindi mūsų vaikų knygoje? Daugelyje – vartotojiškas.

REGINA JASUKAITIENĖ

FEDERICO GARCÍA LORCA

Kasida apie tamsias balandes

Virš lauro dvi tamsios balandės skrido dangumi mėlynu.

Viena jų buvo saulė, antroji buvo – mėnuo.

Kaimynės, josioms tariau, gal mano kapą regėjot?

Jis mano sparne, tarė saulė.

Jis mano gerklėj, tarė mėnuo.

Lig pusės įgrimzdęs į žemę toliau nesilioviau ejęs.

Ir štai – dvi baltos erelės

ir mergaitė nuogut nuogutėlė.

Pirmoji jų buvo antraja, o mergaitė nebuvo niekuo.

Erelės, josioms tariau,

gal mano kapą regėjot?

Jis mano sparne, tarė saulė.

Jis mano gerklėj, tarė mėnuo.

Virš lauro dvi nuogos balandės

skrido dangumi mėlynu.

Pirmoji jų buvo antraja,

o abidvi nebuvo niekuo.

Vertė Alfonsas Andriškevičius

Visi laiškai – žirafos

Labas, mano aš.

Mūsų daug, prisimerkus – dar daugiau, tačiau stiprūs mes tik po vieną. Tai yra – visiškai užsimerkę. Kai užsimerkiame, galime mumis manipuliuoti, mus anuliuoti, atsimerkdami atsitrenkiam į mus kaip į užvertus vario vartus, už kurių girdisi visa svetimų miestų bjaurastis.

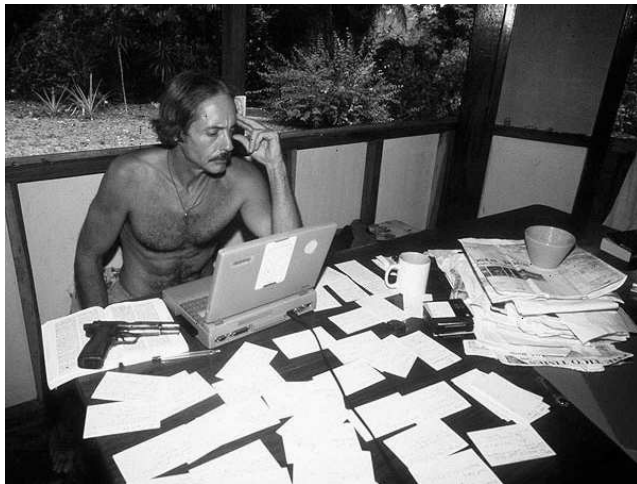
Mes renkamės mus tam, kad atsitrenktume ir susižeistume, paskui aprišame mums žaizdas, nes sužeisti mes jau mažiau priešinkai, jau kiek nukraujavę, nebe tokie heraldiški, kol mes mus bintuojame, bintuojamųjų oriflamos lieka pasvirusios ir smagu jas tokias regėti.

Visur mes su mumis susitinkame, nes gyvename pirštiniėje, kvėpuojame jos siūlais, traukiame kiekvieną siūlą į save kaip vienintelę atklodę. Ak, patetika, ak, retorika, ak, mielas Haydnai.

Mums sunku rašyti, mielas Haydnai Mozartai, nors kitiems mums, regis, ne itin, nes kitų mūsų mes nematome, tik lakias eilučių stygas, kurias mielai nudraskytume. Spaudiniai mus atskiria nuo mūsų, bet palieka bjaurius mūsų pėdsakus, kuriais sekdamis greitai išsenkame ir tariamės jau viską žiną. Kiekvienas mūsų žinojimas apie mus – pusiaukelė, šalikelė, klystkelis ar aklagatvis. Mes pabėgame, tačiau nepasivejame.

Rašome visai. Ir tas „visaip“ irgi negerai, nors negerai būtų ir vienodai. Visi mūsų rašymo stiliai bei būdai – be išimties, mes visus juos neigsime savais. Visais savais, mielas Mozartai Verdi. Nes kiekvienas mūsų tekstas turi būti kuo greičiau sunaikintas kitu tekstu, nesunaikintas tekstas mus nervina, tarsi koks senelis, kurio nebėra kuo maitinti, tačiau ir į mišką neišveši. Dažniausiai tekstus naikiname jų neskaitydami, bet jei jau perskaitome – vargas mums. Jei jo nesunaikinsime, tekstas mus sugriau ir užsės druska. O druska labai greitai sudygsta, paversdama mus Negyvąją jūra.

Geriausiais rašo nušauti, rašei. Mes ir esame nušauti, į mus sukalta šitiek švino, kiek netilptų visose kasyklose. Mes jį toliau peršaudom į popierių, norėdami tuo popierium

Rašytojas Allan Weisbeckeris dirba

išguldyti kitus mus, kol jie neišguldė mūsų. Skaitytojas kažkur tarp mūsų ir mūsų, lyg niekieno zonoje palikti apkasai, ir jei popierius (visad atsitiktinai!) pataiko į jį – tai irgi nušautas skaitytojas. Skaitytojas visada civilis, bet ne visada beginklis, todėl bent jau apieškotinas.

Vieni mes esame rimti ir rūstūs, kaip Maironio statula. Kiti mes – lengvi ir spalvingi, kaip Maironio stula. Ar yra lietuviu genuose žaismės? – kadais klausė dabar jau net baisu pasakyti kas. Yra, mielas Verdi Puccini, tačiau rimtieji mes nemėgstame žaismingųjų mūsų, mes mielai tokius mūsų išguldytume ir ant viršaus nutiestume automagistralę Plungė–Luokė.

Ir mes žaismingieji mieliau žaistume mūsų rimtųjų kaulais, o ne tekstų skivytais, iš jų kaukolių gertume tą, ką Lordas Byronas gerė iš sode rastos vienuolio kaukolės.

Tačiau tai tik tvora, tik šiapus ir anapus, tik porinis–neporinis puslapias. Labiausiai mes nemėgstame panašiujų, nes panašieji mes bando uzurpuoti tai, kas, regis, yra tik

mūsų. Kai mes metodiškai imame atiminėti mūsų turta, kažkokia vidinė hidraulika sutrinka, vidinės durys nebeužsidaro ir nebeatsidaro, ir tada, mielas Puccini Chopinai, nebeklauskite, kam skamba mazurkos bei polonezai. Jie skamba ne mums.

Tuomet mes trumpam užmiegame, miegame net vairuodami ar skaldydami malkas, paskui nebemiegame niekada, godžiai siurbiamo adatomis virtusį orą, mielai išsiurbtume visą, geriamo ugnimi virtusį vandenį, mielai sutiktume, kad jo vis būtų, mūsų santaupos tampa panašios į išgremžtas iš odos tatuiruotes, mūsų sutuoktiniai išeina link horizonto su dideliais maišais, išsiveda šunis ir gyvulius, nes mes jau nebe žmonės, nebe šampai dokumentuose, ne pavardės ant kreditinių kortelių, mes lava ir nuo mūsų reikia bėgti.

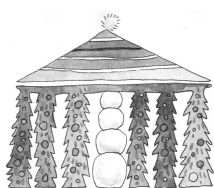
Pamažu viskas virsta tyla, mielas Chopinai Schubertai, kuriai pasiekus kritinę ribą pajuntame, jog hidraulika atsinaujina, vidinės durys vėl varstosi, o vidinis lifas kykla kažkur į lają. Imame lapą popieriaus ir pribaiigiame mus vienu rankos smūgiu, kaip kadais Maradona. O tada grįžta triukšmas, visas, multiplikuotas, ir būna ilgas kaip skaičius pi. Tik mums jau per vėlu jo klausytis, mes jau kitur, mes mus užvertėm mumis pačiais.

Deja, lygiosios trunka akimirka, kaip kadais rašė dabar jau net baisu pasakyti kas. Nes po akimirkos mes prisikeliam, mes nemarūs, begaliniai kaip skaičius pi, mums vėl teks mus nugalėti. Ir visgi! Mes turėjom akimirka poilsio, mielas Schubertai Telemannai, mums akimirka buvo gera, tą akimirka net valgėme ir buvo skanu, gerėme ir buvo gailu, kvėpavome ir buvo kuo. Tad koks mums skirtumas, kokius mus sutiksime dabar ir su kokiais teks kautis.

Iš esmės mes juk mylime mus, kaip Herzogas Kinskį. Mes mums būtini.

O pas Jus kas gero, mielas Schubertai Sibelijau?

Keistutis Nawakas

Ramių švenčių!

Susitiksime sausio 7 d.

Liudas ir Marijona: prieš vėją

Negalėčiau pasidžiaugti artimiau bendravusi su Liudu Truikiu ar juo labiau – su jo nuostabiąja mūza Marijona Rakauskaite. Esu kitos kartos žmogus. Bet matyti Truikius – taip juos vadinsiu sąlygiškai, nes kiekvienas turėjo savo pavardę – ir matyti įvairiomis aplinkybėmis yra tekę. Jaunystėje sutikdavau juos Palangoje, vasarą, visuomet dailiai ir savitai vilkinčius, elegantiškus, laimingus. Jie buvo atviri Saulei, Orui ir Vandeniui – o ar gali būti kitaip, kai garbini Rytų kultūrą ir senuosius tikėjimus? – ir visos šios stichijos, atrodė, juodu gaubė, malonino ir saugojo nuo banalybės. Žaliakalnio kaimynai prieš karą ne kartą yra matę juos jaunos lyg tikrus gamtos kūdikius nuogus vaikštinėjant po sodą. Palangoje visuomet juos matydavau dviese, dažniausiai tylinčius ir niekuomet – kompanijoje, lengvabūdiškai besišnekučiuojant kurortinėmis temomis su sutiktais pažįstamais.

Poilsiautojai įdėmiai stebėjo ir aptarinėjo vieni kitus, ypač vakarinės promenados metu saulės palydų ritualo take. Didžiuliai pavėsingi J. Basanavičiaus gatvės kaštonai buvo tarsi tapybiška madų parado dekoracija. Šiuo požiūriu itin įdomus buvo penktasis dešimtmetis, kai kukliems naujos mados daigams teko kovoti su prašmatnia prieškarinio tradicija, kurios eksponatai, tiesa, jau buvo kiek padilę, padėvėti... Dėmesį traukė nepakartojama Truikių pora. Ponas Liudas languotu švarku ir šviesiom kelnėm, minkštais prieškariniais drobės su oda batais, su „fantazija“ švarko kišenaitėje ir berete; o ponija Marijona – visa balta: balta šilkinė palaidinukė, balintos rupios drobės paltu, balta megzta mulinė siūlų berete, baltom patogiom basutėm apsiavusi įdegiusias, vos pabrinkusias kojas ryškiai dažytas nagais, taip pat melsvo atspalvio baltais plaukais – visas turi būti suderinta! Visi Palangos epizodai – Birutės alėjoje, ant tilto palydint saulę, prie suoliuko Tiškevičiaus parke ar turgelyje perkant daržoves – man, dar panelei, susilieję į du, bene pačius ryškiausius. Vienas iš jų – senojoje medinėje blyninėje J. Basanavičiaus gatvės dešinėje pusėje, priešais kurhauzą, kurio jau seniai nė kvapo nelikę. Ta nuširusi blyninė buvo visų mėgstama – ten buvo nebrangu ir gan skanu. Valgė joje ir Truikiai. Plastikiniai stalai metalinėm kojom visuomet būdavo taukuoti, retsykiais iš virtuvės atėjusi moteris pilka marline mazgote nubraukdavo buvusių valgytojų maisto likučius. Ponia Marijonos rankos virpa, ji stengiasi tai nuslėpti, riešus stipriai prispaudusi prie stalo briaunos. Kietai sučiūpusi plonas padažytas lūpas, ji žiūri tiesiai priešais save ir laukia. Stambi šviesaus gintaro apyrankė juosia jos rankovę ties riešu, ausyse sunkūs sidabro auskarai, o akių spindesį pabrėžia smulkių raukšlelių spinduliai. Ponas Liudas, iškėlęs galvą, labai ilgai stovi išalkusiųjų eilėje prie bufeto, tarsi stovėtų kur nors Uffizi galerijoje priešais Botticelli užgimstančią Venerą. Paskui jie abu sėdi tiesūs, išdidūs, lyg prašmatnaus restorano krėsluose, lėtai valgo, abejingi aplinkai, kuri visiškai ignoravo... O kitas epizodas – prie jūros. Ant tilto plaukštėsi audrą skelbianti juoda vėliava, virpančius tilto poliūs daužė bangos, jų purslai šokinėjo pro lentų plyšius, o jie, Liudas ir Marijona, ėjo pajūriu susiglaudę, tarsi vieno likimo išimylėjėliai, skindamiesi kelią prieš vėją, kažkuo primindami žinomą Adomo Varno paveikslą...

Ne kartą yra tekę matyti Liudą Truikį Kaune ir Vilniuje scenografijos parodų atidarymuose. Čia dažniausiai būdavo eksponuojami ir jo paties, ir buvusių jo mokinių ar kolegų darbai. Kartais Truikys dalyvaudavo parodas palydinčiose konferencijose; ten laikydavosi gan arogantiškai, pabrėždamas savo kitokumą, didžiudamasis tuo, kad niekam nenusileidžia, neina į kompromisus, visuomet iriasi prieš vėją. Žinia, ne kartą buvo kaltintas formalizmu, kas sovietmečiu laikyta viena didžiausių nuodėmių. Vienoje iš konferencijų Lietuvos teatro draugijoje – tai buvo labai seniai – jis išėjo į tribūną ir be užuolankų visiems susirinkusiems rėžė į akis savo tiesą, kas, jo požiūriu, vyksta mūsų Operos ir baleto teatre, kaip niekas nebeišmano savo amato, kaip niekam neberūpi tiksliai eskizą transformuoti į dekoraciją (o jis esąs ne toks jaunas, kad iš Kauno lakstyty į Vilnių prižiūrėti cechų darbo); kalbėjo apie tai, kad kaprizingos neišmanėlės artistės tolydžio reikalauja joms „pritaikyti“ kostiumą – taip griauinama kostiumo kaip meno kūrinio struktūra, stilius, nesiskaitoma su dailininko sumanymu, vieni negerbia kitų darbo. Ir, aišku, kalbėjo apie tai, kad dirbant Muzikiniame teatre dera „girdėti muziką“, lygiuotis į ją, visa kur siekti precizijos. Konferencijos dalyviai ir ankstesnieji prelegentai, pilstė iš tuščio į kiaušį, sėdėjo nunarinę galvas, lyg išsigandę ar susigėdę, o Liudas Truikys tame fone atrodė arba didvyris, arba beprotis... Glotniai sušukuoti poilgiai žili

Vytautas Ciplijauskas. Dainininkė Marijona Rakauskaitė ir dailininkas Liudas Truikys. 1971–1974

plaukai, juodai dažyti ūseliai, varlytė po kaklu ir akis didinantys akiniai visą jo povyžą darė grafišką, raiškia, skvarbią. Jis buvo panašus į kokią Vaičiūno dramos personažą, šiek tiek manieringą menininką. Tarpais atrodė, kad jame slypi ir kažkas velniška... Stebėtis tenka, kad sovietų valdžia ir jos uolūs ideologai Truikio nesudorojo, neįveikė. Kiti menininkai ėjo į kompromisus, palūžo. Net toks galiūnas kaip Stasys Ušinskas neatlaikė, o Truikys, užsispyręs žemaitis, išlaikė tiesų stuburą.

Tik vieną kartą man yra tekę būti pas Liudą Truikį namuose Žaliakalnyje, kurie šiandien meilingai vadinami Truikyne. Susiruošęs važiuoti į Kauną įrašinėti pokalbio su Truikiu, Edmundas Gedgaudas pakvietė ir mane vykti kartu. Tai buvo, regis, devintojo dešimtmečio viduryje, žiemą. Išlipę iš traukinio, pasukome Žaliakalnio link. Artėjome prie namo. Edis, kaip buvęs kaunietis, pasakojo apie gretimų namų gyventojus, apie jų dramatiškus likimus. Štai ir priėjom. Paskambinus ilgai niekas neįleido, paskui durys atsivėrė, pro plyšį mačiau Liudą Truikį, vilkintį didelį pilką minkštų vilnų megztinį, šalikų apvyniota gerkle. Mus pamatęs, jis atšoko nuo durų, prisidengė rankom ir suriko: „Ne, ne, ne, tik ne dabar, aš negaliu taip priimti, aš po ligos, prašom vėliau.“ – „Kada galima?“ – „Po kokių dviejų valandų.“ (O vizitas juk buvo suderintas iš anksto.) Nustebinti tokio keisto elgesio, leidomės nuo kalno Laisvės alėjos link. Tradiciškai nuėjom į „Tulpę“ papietauti. Šilta, jauku, šmėsteli vienas kitas pažįstamas. Bet va ir vėl einam pro mečetę, lipam į kalną. Šįkart duris mums atidaro neatpažįstamai persimainęs ponas Truikys – pasitempęs, atjaunėjęs, kostiumuotas. Vedžioja po butą, rodo Marijonos daiktus, pirštų galais liečia jos fortepiloną, uždega žvakės prie portreto, kuris stovi mažojo kambario viduryje ant kėdės, atremtas į atlošą. Deda švartą nosinę prie akių... Kalba apie vienatvę, apie tai, kad nebeturį ūpo dirbti, kai jos nėra. Bet rodo eskizus, varto eskizų aplankus. Edis prašo apie tai kalbėti vėliau, kai įjungs magnetofoną šeiminkui leidus. Jau temsta. Plikos senų medžių šakos dar matyti pro langą. Ir Kauno panorama. Pono Liudo paprašyti, sėdamės į du krėslus, pristumiamas jau serviruotas žemas stalielis, kėdėje priešais mus įsitaiso jis pats. Keli klausimai: ar galima įjungti magnetofoną? Ar galėčiau pavaišinti arbata? Žalia? Geltona? Stengiuosi perprasti padilusio persiško kilimo grožį. Netrukus grįžta iš buto gilumos su arbatinuku. Ne, padėti nereikia. Iš visko matyti, kad šis ritualas yra įprastas ir nekelia jokių keblumų. Tik va jėgų nėra po gripo... Bandoma originalia vaga pakreipti pokalbį. Edmundas tam pasiruošęs, retsykiais mėginu įsiterpti ir aš, anuomet aistringai domėjusis scenografija. Bet dialogas neįmanomas. Ramus, bet tvirtas Truikio kalbėjimas teka įprastine vaga lyg upė be intakų. Tezėmis, pakopomis jis išdėsto savo požiūrį. Šiek tiek gurgždanti įsakmi balso intonacija sako, kad iš tos vagos jo niekas neiškreips. Nė nebandykit. Nepasakosiu, nes visa tai yra daug kartų išdėstyta popieriuje, visokiuose interviu, filmuotoje medžiagoje. Bet vienas momentas labai sujaudino, jis ir šiandien gyvas mano atmintyje: supeikęs dramą, – visą dramą teatrą, – išreiškęs savo pasibjaurėjimą tuo, kas paprastai vyksta dramoje, Truikys staiga perėjo prie pasakojimo apie Mstislavą Dobužinskį, kurį laikė savo mokytoju, įkvėpėju, kuriuo žavėjosi beatodairiškai. Kalbėjo apie jo dekoracijas, apie jo tapyseną, apie tai, kaip Dobužinskis pats dekoracijų cechuose savo ranka mažu, delno dydžio, teptuku „pereidavo“ visą dekoracijų plotą. Todėl jo spalva alsavo, virpėjo... Ir

apie tai, kaip mažoje popieriaus skiautėlėje tavo akivaizdoje galėjo nupiešti scenovaizdžio eskizą – alsuojantį būsimo spektaklio gyvybę. Ir papasakojo, kaip matė naikinant, laužant arba užtapant tas dekoracijas kaip seną šlamštą... Vėl dėjo nosinę prie akių ir šluostė tikras karštas ašaras.

Liudo Truikio kelias originalus ir kupinas paradoksų. Štai ateina į galvą pirmasis: atkakliai ėjęs prieš vėją, laužęs normų rėmus, nenorėjęs paklusti pilkos tiesos skleidėjams, stengsis būti laisvas asmeniniame gyvenime ir kūryboje, dailininkas sukaustė save paties griežtai sukomponuotu scenarijumi, kuriame nedaug vietos buvo likę improvizacijai.

Sukūręs savo gyvenimo viziją ar „projektą“, kaip pasakytų šiandieninis žmogus, Truikys sugebėjo jį įvykdyti tiksliai iki detalių. Netgi iki pat pabaigos, kas retai kam pasiseka. Šiuo požiūriu Truikys irgi buvo unikalus. Suprantu, kad kiekvienas, matęs Truikį iš arti, stebėjęs jį ne tik pakloje, bet ir buitėje, bandytų mano teiginius užginčyti. Bet leiskite ir man turėti savo Truikio viziją, tegu ir nevisiškai atitinkančią realybę.

Žvelgiant iš laiko atstumo į Liudo Truikio kūrybą, kyla minčių apie jo gyvenimo ir kūrybos paradoksalumą.

Ar ne paradoksalu, kad, būdamas savitas ir nepriklausomas kaip individas ir menininkas, Truikys pasirinko scenografiją – labiausiai nuo kitų priklausomą kūrybos sritį – ir visą gyvenimą kankinosi, kovodamas už savo koncepcijos išsaugojimą?

Ar ne paradoksalu, kad, nebaigęs jokių ypatingų mokslų, Truikys 1931–1939 metais Šiaulių scenoje ir Valstybės dramoje sukūrė scenovaizdžius (Leonido Andrejevo „Tas, kuriam antausius skaldo“, Petro Vaičiūno „Aukso žaismas“ ir „Tikruoju keliu“ bei Sofoklio „Oidipas Kolone“), parodžiusius, kad pasirinktoje kūrybos srityje jis nepaprastai greitai įsiveržė į modernios dailės ir teatro lygį, kokią pasiekti ne kiekvienam scenografui buvo lemta (pavyzdžiui, Tellesforas Kulikauskas, grįžęs iš Paryžiaus, tokio šuolio nepadarė), ir atsistojo greta tvirtos mokyklos erudito, modernisto Stasio Ušinsko?

Ar ne paradoksalu, kad dvasingajam Truikiui, niekinui visa, kas žema ir žemiška (prie žemųjų sferų, kaip minėta, Truikys priskyrė ir dramos teatrą, nenujausdamas, kad tas dramos teatras gali kisti, būti kitoks, nei jam teko matyti prieškarinio Valstybės teatre ir pokario Kaune, kai visi ieškojimai buvo užgesę), scenografo karjerą teko pradėti kaip tik dramoje, kad teko kurti scenovaizdžius dažniausiai abejotinos kokybės Juozo Stanulio, Boriso Dauguviečio, Antano Sutkaus režisuotiems spektakliams ir savo konceptuali sumanymu gerokai pralenkti mūsų režisierius ir dramaturgus (šiuo atveju Petrą Vaičiūną, o juo labiau – fašistuojantį „Gaisro Lietuvoje“ autorių Vytautą Alantą), schematizuotą pjesės struktūrą ir negyvus charakterius perkelti į elegantišką, sąlygišką, konstruktyviai sukomponuotą scenos erdvę? Beje, vertėtų pridurti, kad Borisas Dauguvietis mėgo dirbti su jaunais dailininkais, vylėsi iš jų pasisemti naujų idėjų ar net kompensuoti savo režisūros nepakankamumą, tad šiuo požiūriu Truikys jam buvo tikras atradimas.

Bendradarbiaudamas su dramos teatru, Truikys kūrė pagal visus europinius standartus; turėjo nuostabią intuciją, uoste užuosdavo ore sklendantčias meno naujoves ir gebėjo pritaikyti jas savo sumanymams. Tačiau dramoje jis nebuvo toks savitas kaip operoje. Nors Truikio, to talentingojo savamokslis, nepriskirsi prie jokios XX amžiaus pirmaisiais dešimtmečiais susiformavusios krypties, jo kūryboje, ypač dramos teatre, nesunkiai užčiuopsime ir ekspresionizmo, ir konstruktyvizmo, ir kubizmo atradimų.

Ilgus dešimtmečius dirbęs scenai, kurį laiką net dėstęs, Truikys nepaliko jokių mokinių. Tai ne paradoksas, nes jis pats tikros mokyklos neturėjo, dirbo „iš savęs“. Vienas ar kitas bandė Truikį mėgdžioti, bet jų darbams stigo jo kūrybinės energijos, logikos, harmonijos, ir jie atrodė blankūs ir menki. Ar galima išmokyti talento, savitumo, žemaitiško požiūrio ar užsispyrimo? Truikys pats niekuo nesėkė ir nepaliko sekėjų, tačiau pakėlė kūrybos siekių karteles, parodė, kad kitaip, kitu aspektu galima žvelgti į integralų operos meną, kurio tikroji įkvėpėja – muzika. Po Truikio nebeįmanoma grįžti prie banalių, operos siužetą iliustruojančių, miesčioniškai puošnių dekoracijų. Nors ir tokių vis dar pasitaiko.

Apie bandelę, kuri yra meilė

Su dokumentinių filmų studijos „Periferija“ režisieriais JULIJA ir RIMANTU GRUODŽIAIS kalbasi Jūratė Visockaitė

– Judu abu esate rašto žmonės, į režisierius atėję iš kino redaktorių (anksčiau kino studijoje tai buvo rimtos ir atsakingos pareigos). Scenarijaus vieta dokumentiniame filme – kaip jis keičiasi, ką jis diktuoja režisieriui ar kas jam yra diktuojama režisieriaus ir filmuojamo gyvenimo?

Julija Gruodienė: Į kino dokumentiką atėjau redaktoriauti 1984 metais ir greitai supratau, kad išėdau į savo roges. Man daug kas čia patiko: choleriški, spalvingi kino žmonės, chaotiškas darbas ir svarbiausia – komandiruotės, per kurias pamačiau visokio gyvenimo. Iš tėvuko buvau išmokusi įdėmiai klausytis, ką ir kaip žmonės pasakoja, ir tai man labai pravertė.

Dirbau su įdomiais režisieriais – Henriku Šablevičiumi, Rimtautu Šiliniu, Edmundu Zubavičiumi, Antanu Maciulevičiumi ir kitais (žinoma, ir su Rimantu). Iš jų daug išmokau, jie padėjo man suprasti kiną iš vidaus. Galvoju apie juos labai šiltai... Apskritai darbą kine laikau vienu sėkmingiausių savo „projektų“. Čia mano gyvenimas įgavo kryptį.

O dėl dokumentinio filmo scenarijaus, prisipažinsiu, iki šiol nežinau, koks jis turėtų būti, nors esu nemažai jų parašiusi. Svarbiausia yra tokia mintis, idėja, kuri apsidė, užvaldo ir verčia į darnią visumą rikiuoti vaizdus ir įvykius. Bet kuo ilgiau gyvenu, tuo geriau žinau, kokia netvari ir apgaulinga yra tikrovė, ir kartais viskas išslysta iš rankų. Tuomet ir puikiai surašytas scenarijus nieko nepadės.

Rimantas Gruodis: Kine esu nuo vaikystės. 1954 metais, būdamas aštuonerių, pirmą kartą atėjau į Birutės gatvėje jaukiame pušyne įsikūrusią Lietuvos kino studiją, kur filmai buvo garsinami lietuvių kalba. Gražūs aktoriai (man jie visi buvo gražūs ir talentingi!) po Akademinio dramos teatro spektaklių senu autobusu suvažiuodavo į dubliažą. Mane užkeldavo ant didelės garso juostų dėžės, kad balsas pasiektų mikrofonus. Nepaprastos man buvo tos naktys! Po mokyklos net negalvoju būti kur nors kitur. Tik kine!

Labai norėjau išmokti elementariųjų kino dalykų. Dirbau operatoriaus, režisieriaus asistentu ir tik baigęs Vilniaus universitetą galėjau gauti redaktoriaus, režisieriaus vietą kino dokumentikoje.

Scenarijus dokumentiniame kine? Man tai vienas iš paslaptinių dalykų. Tai kaip srauni tėkmė. Dažniausiai dienoraštyje užsirašau tik padrikas, gal ir atsitiktines mintis. Tai labai trumpi sakiniai. Kartais vienas žodis. Man labai svarbus pirmas stiprus išpuolis, kurį sukelia išraiškingas žvilgsnis, kvapas, garsas, keista smulkmena, poezijos eilutė...

Niekada nesistengiu sugalvoti filmo nuo pradžios iki galo, išprotauti. Dažniausiai pasiduodu jausmams.

– Filme „Upė“ apie savo gyvenimą pasakoja linksni užkadriniai vaikų balseliai – jie tarsi komentuoja vienos prasigėrusios, skurdžios gyvenvietės įvykius. Kiek laiko filmavote „Upė“, kiek dar istorijų netilpo į šitą filmą, kaip dokumentininkui reikia elgtis su medžiaga, kuri tiesiog plūsta, siūlosi į naują filmą?

J. G.: Saleninkai įsikūrę nuostabiame Neries ir Šventosios santakos prieglobstyje. Varganas keliolikos trobų kaimas ir jo žmonės smarkiai sužadino mūsų vaizduotę. Ten visko buvo daug, pajutome susidūrę su esminiais ne tik jų, bet ir savo, apskritai žmogaus gyvenimo prasmės ir vertės dalykais. Taip, dauguma kaimiečių prasigėrė (įdomu, kas išlaikytų tokią socialinę atskirtį!), bet gyvena kaip sugeba, augina vaikus, leidžia į mokslus.

R. G.: Vaikai gražūs, prižiūrėti, gerai mokosi. Pamočas praleidžia tik tada, kai negali įveikti upės prieš jai užšalant ir per potvynius. Bet mes matėme, kokią kainą ir vaikai, ir suaugusieji moka už kiekvieną dieną. Užplaukus juodai nevilčiai sunku išlikti teisingam ir geram. Vis dėlto mums rūpėjo kiti dalykai.

Per beveik dvejus filmavimo metus nekilo mintis, kad saleninkiečiai nusipelnė pajuokos ar pasmerkimo, priešingai, pajutome jiems tikrą pagarbą – už tai, kad kantriai, nors ir klupdami, neša savo kryžius.

J. G.: „Upėje“ mažoji Gintarė sako: „Man Eglė iš mokyklos parneša bandelę. Kiekvieną dieną parneša.“ Viena upės krante mažylė laukia ir tiki, kitam krante vyresnioji sesutė žino tai ir niekada neapgauna (nors gal pati mieliai sušveistų tą mokyklinį skanėstą). Bandelė yra meilė, dėsto mums mergaitės savo vaikišką nevaikišką filosofiją. Iš tiesų, ko vertas būtų mūsų gyvenimas, jei vienas kitam neat-

Kadras iš filmo „Upė“

neštume bandelės – neištiestume rankos, kai reikia? Arba neatsilieptume pašaukti?

Upės vaikai vos atsistoję ant kojų jau žino, kad reikia atsiliepti, jei kas iš kito kranto prašo perkelti.

Filme mėginome parodyti, kad šiame nelinksmame gyvenime svarbu išgirsti atsaką. Kai žmogus tau atsiliepia, pasidaro ramiau. Ir šiek tiek palengvėja.

R. G.: Kino filmas labai tramdo režisierių. Brangi kino juosta pašėlusiai greitai sukasi, turi iš anksto viską apgalvoti. Filmuodamas dažnai aptinki įdomios medžiagos, vėliau esi priverstas ją tiesiog išmesti, bet svarbias mintis ir idėjas įsidedi į atmintį – pravers. Neseniai filmavau, kaip skandinaviai, labai mieli ir šilti žmonės, dalijo labdarą vargstančioms šeimoms. Spalvingas autobusas pridedo prie vienos trobelės. Ant slenksčio pasirodžiusi paaugliukė sustingusi žiūrėjo, kaip svečiai neša jai skirtą prabangų dviratį, dar kelias sunkias dėzes. Ir čia išgirdau nenumaldomą mergaitės verksmą...

J. G.: Supratome: mergaitės savigarbai buvo suduotas mirtinas smūgis. Pusalkanis vaikas nepajėgė išleisti linksnų ponų į savo varganą nejuokų būstą. Jie norėjo jai padėti, o ji tik troško gyventi oriai.

Labdara ir savigarba. Įsismaginę su įvairiomis akcijom, turbūt nė nepagalvojam, kaip normalus žmogus jaučiasi imdamas... Šitas sunkus epizodas mums yra dingstis būsimajame filme pakalbėti apie tikrai svarbų ir ne tokį paprastą dalyką – šiuolaikinio lietuvių savigarbą.

– „Pirtis“ yra, ko gero, vienintelis jūsų miestietiškas filmas. Bet ir čia jūs radote miesto „periferiją“, užribį – pasuktinę Vilniaus viešąją pirtį Pylimo gatvėje (statytą 1886 m.). Kamera neišsina toliau pirties kiemo. Ilgai, nuodugnai filmuojama senamadiška bilietų kasa, vėliau – besiprausiančių moterų ir vyrų kūnai, apgaubti garų ir kasdienišku nusiskundimu. Ir ta pirtis, ir žmonių kūnai, jei vertinsime pagal dabartinius kriterijus, – negražūs, ir vis dėlto tai tikriausia, atvira Lietuva. Šitas filmas buvo įvertintas ir tarptautiniame festivalyje.

R. G.: „Pirtis“ nėra vienintelis miestietiškas filmas, dar buvo „Slogutis“, „Lėlės“, bet iš tikrųjų mus labiau traukia pakraščiai, periferija, kur gyvena ne tik „nulėpusiai, runkeliai, netašyti storžieviai“. Gyvena normalūs žmonės. Toliau nuo miesto balagano ir chaoso ryškiau matyti ir žmogaus nuopuoliai, ir sublizgėjimai. Labai vertinu galimybę išsirausti vienoje kokioje vietoje ir iš tos tikrovės „ištraukti šaknį“.

Sutinku, kad pirtis Pylimo gatvėje – irgi savotiška periferija.

J. G.: Gaila, seniausios Vilniaus pirties nebėra, nežinia, kur tie senyvi ligoti žmonės dabar susitinka pasikalbėti, išsiperti, smagiai pakeikti, išvanoti valdžią. Ten buvo tikras jų klubas. „Pirtis“ ir jos žmonės beveik dešimtį metų keliavo po įvairių šalių kino renginius.

– Portretiniame filme „Šeimyna“ matome keistą, gražią vidutinio amžiaus moterį (gal kiek pasigėdau jos veido stambių planų, norėjosi ją ilgiau matyti iš arti), kuri susitvarkiusi gyvena vienkiemyje su dideliu būriu globojamų

kačių ir šunų. Ji drąsiai teigia: mano gyvenimas per trumpas, kad man kas sakytų, kaip turiu gyventi; dabar turiu namus; turiu tylą; esu laiminga... Pavergiantis egzistencinis žmogaus portretas. Kaip filmo autorius veikia filmuojamas herojus?

R. G.: Kaip filmuojamas herojus veikia autorių – iš tiesų įdomus klausimas. Man pačiam kartais būna keista: trumpą akimirksnį pamatytas žmogus taip užvaldo mintis, vaizduotė, kad nebelyka kitos išeities, tik filmuoti. Taip buvo su „Šeimynos“ heroje Janina, taip atsitiko ir su naujausio filmo „Lieknas“ Aldona. Šiais ir kitais atvejais, matyt, labiausiai traukia žmoguje glūdinti paslaptis, kurią kniet iššifruoti. Ne visada pavyksta. Ir ne visada reikia. Joks rimtas žmogus neišklos tau slaptų savo minčių, neapsinuogins prieš kamerą. Dažnai herojaus gyvenimą privalai austi iš detalių, subtilių užuominų, nuotaikų, pasikliudamas savo intuicija... Iš to, ką pamatau, išgyvenu, patiriu, apie filmuojamą žmogų galiu pateikti tik savo versiją.

J. G.: Grįžtant prie Aldonos Jaronytės iš „Liekno“. Kaip ir „Šeimynos“ Janina, ši moteris iš Pabiržės mūsų „sugverusioj gadynėj“ yra reta, nuostabiai darni asmenybė. Prieni prie jos

kaip skulptorius prie akmens ketindamas nuskaldyti, kas nereikalinga, ir matai: akmuo toks gražus ir tobulai vientisas, kad prikišęs nagus tik viską sugadinsi. Tada šalin „meninyko“ ambicijas!

– Filme „Pieno kelias – Paukščių Takas“ herojus yra modernaus ekologiško karvių ūkio savininkas. Sakyčiau, ūkininkas menininkas, tuo labiau kad ir eilėraščius deklamuoja, ir apie vištas kaip gyvas dvaselės pasakoja, ir savo gyvenimą sugeba įvertinti iš toliau, o ne iš po nosies. Šitas filmas jau pilnametražis. Kuris formatas jums yra priimtinesnis – trumpas ar ilgas?

R. G.: Man labiau prie širdies trumpas, iki pusvalandžio, filmas, o jei kino juostoje – išvis fantastika!

Bet nevengiame ir ilgo metražo. Be „Pieno kelio“, dar yra „Dievo paukšteliai“, „Brasbendas“, „Dykra“. Filmo metražą padiktuoja gyvenimo medžiaga. Pavyzdžiui, keletą metų važinėdami po Lietuvą vis žiūrėdavome į vaizdingose vietose stūksančias senas kolūkių fermas. Jų griuvėsiai atrodė liūdni ir didingi, tikri ką tik praslinkusio laiko nekropoliai.

J. G.: Ir vis nedavė ramybės mintis: betgi čia visai neseniai dirbo žmonės – mūsų tėvai, seneliai, – čia ėjo jų nepakartojamas ir nesugražinamas gyvenimas! (Beje, aš pati esu paragavusi kolūkinės duonos.) Tie žmonės, nustumti ir paniekinti (kolchoznikai!), vienas po kito traukėsi į nebūtį, žūtūt reikėjo juos išklausti. Taip atsirado „Pieno kelias – Paukščių Takas“. Buvę fermų vergai sėdėjo sunėrę nudirbtas rankas ant kelių ir pasakojo apie būtąjį laiką. Pasakojo verkdami ir juokdamiesi.

O jaunas ūkininkas Vytautas energingai kūrė savo svajonių ūkį nualintoje tėvų žemėje.

Gyvenimas Paukščių Take tęsiasi, tik nežinia, ar jis lengvesnis...

– Šie metai jums buvo sėkmingi. Kino filmas „Upė“ pelnė pripažinimą Lietuvoje ir užsienyje. Florencijos, Madrido, Karlovo Varų, Vilniaus dokumentinių filmų festivaliuose gavote vertingų apdovanojimų.

R. G.: Labiausiai džiaugiamės sulaukę pripažinimo namie. Pirmoji mus pagerbė Lietuvos kinematografininkų sąjunga, taip pat gavome nuostabią „Sidabrinę gervę“ iš Lietuvos kino akademijos. Įspūdingos buvo „Sidabrinės gervės naktys“ mūsų miestuose ir miesteliuose. Turėjome puikią galimybę pasitikrinti, kaip lietuvių kiną vertina žmonės. Regis, mūsų kinas atsigauna, tik reikia ne dėl jo virkauti, o labiau palaikyti.

– Jūsų kūrybiniai planai.

R. G.: Dabar brandiname mintį sukurti ilgo metražo dramediją. Trankydami po Lietuvą matome tiek dramų ir komedijų, kad būtų neatleistina to neužfiksuoti. Mus domina per dvidešimt metų pakitę žmonių santykiai. Liūdina, kad trūkinėja žmogaus ryšys su žmogumi. Dėl menkausio turtelio didėja praraja tarp artimiausių žmonių. Bet norėčiau pasakyti, kad ne tik kino, bet ir apskritai kūrėjui menininkui Lietuva yra tarsi brangakmenių kasykla. Čia būti ir sunku, ir gera, viskas kunkuliuoja, verda.

Kaip sako „Liekno“ Aldona, čia visos dienos yra svarbios.

SIGITAS GEDA

Ei varnalėša!

2008 metai

Laiko presas

Vos tik įsijungiu radijo laidą baltarusių kalba, nēr tokios laidos, kad negirdėčiau minint Jankos Kupalos (1882–1942).

Liaudies poetas, liaudies poetas... O 1930-aisiais tie patys (ne, ne tie...) baltarusiai įkišo žmogų į kalėjimą (nacionalistas!); jis iš neviltes nusilaužė virtuvinį šaukštą ir juo persirėžė sau pilvą... Pasiligojęs mirė 1942 metais... Niekam nerūpėjo!

Lietuva irgi pilna tokių likimų.

Neieškokite kito mokslo, išskyrus tą, kurį galite atrasti savyje ir gyvenimo knygoje (Descartes).

Šedevrų kaina

J. S. Bacho šeši Brandenburgo koncertai, į kuriuos „net kategoriškiausias rokeris nespjau“ (V. G. mintis), 1730 metais buvo parduoti – kiekvienas po 4 grašius. Dabar – neįkainojami...

Sudilę žodžiai

Artigalė, paskutinėse dienose, rus. *на сносях*, greit sugrius...

Apie besilaukiančią ir greit gimdysiančią moterį.

Sudilo, matyt, todėl, kad anksčiau – labiau matydavosi, „ant akių“, o dabar galą tu ten matysi, kuri moteris – artigalė.

Dar ekspresyviau skamba (labiau matosi!) rus. *вдова на сносях*! Našlė, o greit gimdys... Tai kaipgi nematysi?! Ir aklas pradės matyti – senosiose bendruomenėse...

Žodžius ir posakius dildo laikas ir gyvenimo būdo kaita.

Apie egzorcizmus

Kažkas ėmė ir paklausė:

– O nuo kur jie pradedami varyti?

(Suprask – velniai...)

– Nuo galvos.

– Kodėl?

– Todėl, kad labiausiai atsikišusi.

– A-a-a... O aš maniau – nuo uodegos.

– Kodėl?

– Todėl, kad mačiau senovinių paveiksliukų, kur egzorcistai moteris gydo.

– A-a-a...

– Ir markizo de Sade'o raštus skaitinėjau

– A-a-a... Galima ir nuo ten pradėti, bet galva vis vien atsikišusi, ir velniai į ją pirmiausia sulenda.

– O jei... iš prigimties?

– Tada jau – iš ten ir varomi.

*Mes galim suvaldyt aistras,
Naujai pažvelgt į moters kūną,
Užgydyt dvasines žaizdas,
Suteikti moterims orumo...*

(„Antis“)

Radiniai

Kažkoks verslininko kalendorius, iš ryto, palei duris. Aišku, kad pamestas, aišku, idioto. O skamba – kaip verslininko išipareigojimai:

*Aš nupirksiu tau dangų
Ir giedantį paukštį,
Aš nupirksiu tau namą
Ir sodą... Dviaukštį...*

Visi jie – „ant ribos“...

Vaizdinio subyrėjimas

Arba – vientiso paveikslo skeldėjimas.

Prieš 2000-uosius buvau prašomas parašyti („Metams“) ką nors... Tesugebėjau „išstenėti“ kažką panašaus: „subyra vaizdinys“...

Nustebau, kad ir religiniai vaizdiniai jau gerokai aptrupėję. Antai kunigai ir vienuoliai ramiai žiūri į tuos, kurie atsisako „pašaukimo“. Maždaug:

– Dešimt metų atitarnavai ir užtenka!

Vieni išeina ramiai, kiti – trenkia durimis, treči – lieka kitomis formomis tarnauti bažnyčiai ar bažnyčioje.

Regis, tai yra tas pats, ką vadiname romantinio pasaulėvaizdžio atsisakymu, visuotine deheroizacija.

Dar J. Brodskis ramiai žiūrėdavo į poetus, kurie liaujasi kūrę eiles. Kitados kas nors būtinai nusišiepėdavo:

– Išsirašė! Amen...

Pasaulio nuodėmė

Vienaskaita, o ne daugiskaita: „Dievo Avinėli, kuris nainikini pasaulio nuodėmė...“ Jėzus naikina pasaulio prakeiktą, visuotinę kaltę, atperka universalų pasmerkimą.

Tas verčia susimąstyti apie tai, kad visi darome nuodėmes, o sykiu esam ir slėpiningos visuotinės nuodėmės dalis. Iracionalios, nepriklausomos nuo mūsų valios, gerų norų ir darbų.

Lietuviškos pavardės

Jeigu tėvas Paukštis, tai dukra Paukštytė, jeigu tėvas Saulis, tai dukra Saulytė, jeigu tėvas Kiškis, tai dukra Kiškytė, jeigu tėvas Žvirblis, tai dukra Žvirblytė...

(Eik tu sau! Negali būti!)

Jeigu tėvas Žirnis, tai dukra Žirnytė, jeigu tėvas Grikis, tai dukra Grikytė, jeigu tėvas... Šmikis, tai dukra – Šmikytė...

(Eik tu sau! Negali šitaip būti!)

Amerikietiškos grimasos

Kai H. Millerio romane „Vėžio atogrąža“ perskaičiau sakinį: „Amerikietėms Europoje į akį pirmiausia krinta anti-sanitarija“, prisiminiau a. a. Rimvydo Šilbajorio pasakotą istoriją. Jo žmona airių kilmės amerikietė vieną kartą irgi atskrido su juo į Lietuvą. Tada jis dėstė Vytauto Didžiojo universitete Kaune... Žmonai užteko kelis kartus užėiti į viešuosius tualetus mieste, ir ji spruko visiems laikams atgal...

– Daugiau šitam krašte nosies nerodysiu!

Taigi H. M.: „Jos negali įsivaizduoti rojus be modernios santchnikos. Aptikusios utelę grasina tuoju parašyti laišką į Prekybos rūmus. Kaip aš jai paaiškinsiu, kad man čia gerai? Sakys, kad pavirtau degeneratu...“ (p. 155)

Rimvydai būdavo gerai ir Kaune, ir Vilniuj. Žinoma, jį gelbėjo lietuvių ir rusų literatūra...

Iš Kristaus parabolų

Jėzus, puotaujantis su pirkliais ir muitininkais. Tai be galo papiktina žydų fariziejus.

– Kas čia per mokytojas, kuris vaišinas su nusidėjėliais?

Jėzus:

– Ne teisiųjų aš čia gelbėti atėjau, o nusidėjėlių ir nusikaltėlių...

P. S. Teisieji patys suras kelią pas Viešpatį, o tie, kurių rankos suteptos pinigais, neturi sielos ramybės. Apaštalas Matas, palikęs vieną iš evangelijų, buvo iš muitininkų.

Kiekvienas krikščionis privalo kelti sau klausimą, kaip mane pašaukė Jėzus. Kuo aš sirgau? Negi buvau sveikas?!

Baltasis Varnas Kranklys

Jis skrido labai aukštai, spinduliuojančiai baltas. Sakyti tiesiog baltas – neapsiverčia liežuvis. Jis buvo baltas, tačiau tas baltumas ėjo iš juodo, žaižaruojančiai juodo juodumo. Taigi nesusimaišys, net nieko neišmanydamas ornitologijos srityje, nežinodamas varnų ar sakalų rūšių bei porūšių. Tai buvo tikrų tikriausias albinosas, vienas iš tūkstančių. Daugelis nugyvena amžių jo net nepamatę. O aš aiškiai mačiau – viršum Nemuną juosiančio šilo, ties piliakalniu skraidžiojo Baltasis Varnas Kranklys, kažki kieno perkūna (reinkarnacija).

Didysis klausimas

Prieš gerus trisdešimt metų T. V. „Kultūros baruose“ buvo paskelbęs straipsnį apie tai, kad lietuvių poezijai ne mažesnę paslaugą padarytų tas, kuris atsідės vertimams... Jis ir man padarė poveikį – tas straipsnis. Dabar manau, kad ir Tomas galėjo daugiau padaryti, bet mus visus persekioja nelėmtas lietuviškas skubėjimas – grybšt čia, grybšt ten, o še-

devrai liko neišversti, geriausiai atveju vienas kitas išverstas. Daugybė vokiečių, austrų, anglų, prancūzų, italų... Antikos ir Oriento kūrinių mums sunkiai prieinami.

Neturime gero fono, konteksto, dėl to ir sava kūryba išskysta. Mums paklūsta tik smulkūs žanrai. Nėra fundamanto, nėra fundamentalių kūrinių.

Yra geri norai ir užmojai, ambicijos ir pretenzijos.

Tai, ką pamirštu

Žmonės vis ragina, kad pasirūpinčiau Pablo Nerudos „Veinte poemas de amor y una canción desesperada“ („Dvi dešimt meilės eilėraščių ir viena neviltes daina“) išleidimu.

Išverčiau 2006 metų rudenį, buvo „Metuose“. Yra labai gražus leidinys su iliustracijomis, gal penkis sykius pakartotas Čilėje.

Nēr kada, nēr pinigų!

Sausio 20, sekmadienis

Prisiminiau!

Čoboto universitetas... Privatus. Seniai ir senės, kiti dar pusė bėdos. Prof. Čobotas, andai bent 10 partijų veikėjas. Toks Vilniaus Bobelis...

Čobotas (vyrams):

– Ar kuris nors iš jūsų atsimena, už ką jus vakar koneveikė jūsų moterys?

Choru:

– Ne-e!

Čobotas:

– Ačiūdie, aš irgi.

Visuotinė užmarštis vyrauja šiam pasauly. Visi plūstasi, šmeizia, keikia ir čia pat... užmiršta. Jei perpasakoja, tai jau aukštn kojomis. Čia beveik visuomenės modelis.

Taip jo universitete buvo jau prieš 15 metų, dabar gal jau ir Čoboto nēr, ir jį patį visi užmiršo – mėlynu švarku, raudonu kaklaraiščiu.

Didieji...

Šiandien A. Č. priminė, kad net prezidentas Bushas leidžia sau „pajuokauti“. Pavyzdžiui, neregiiui su dvigubais juodais akiniais mesteli:

– Ar žinai, kad šiandien saulė nešviečia?

Putinas prancūzų žurnalistui siūlo apsipjaustyti ir tapti musulmonu... Jei pats nemoka, tegul atvažiuoja į Maskvą. Ten greit!

Pasitaisymas

Henrikas Radauskas, apžiūrėjęs vieną modernaus meno parodą, pasakė: „Dieve, bausk Prancūziją!“ (Anksčiau citavau iš atminties.)

Sausio 21, pirmadienis

Iš etnografinių ekspedicijų

L. su savo studentais. Saulė leidžiasi, didelė ir raudona. Šalimais sėdi senis, gal 80 metų. Dzūkija. L. skundžiasi savo meilėmis.

Senis:

– Sūneli...

L.:

– Ką?

– P...os kaip Žalgirio mūšio galybė.

(Viskas.)

Koralai – akvariumuose

Jie be akių ir be ausų, be kalbos ir, žinoma, „be proto“. O jaučia mėnulio fazes, šviesą ir tamsą, „skaičiuoja“ laiką... Mokslininkai, kurie augina juos akvariumuose, visa tai imituoja koralams... Pasirodo, kad tai, kas dedasi danguje, vandenį, dugne, galima imituoti!

Ir vyrai laimingi (augindami koralus!), ir žmonos (vyrai liaujasi gėrę, nekelia kojos iš namų).

Retrospektyvinė Elenos Kniūkštaitės paroda

Kauno paveikslų galerijoje veikia Elenos Kniūkštaitės retrospektyvinė paroda, skirta menininkės 60-mečiui. Paroda parengta iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus, privačių asmenų rinkinių ir dailininkėi priklausančių kūrinių, išleistas tapytojos kūrybą pristantis albumas. Tai pirmoji solidi Elenos kūrybos apžvalga. Ekspozicijoje galima pamatyti nuo ankstyvųjų kūrinių, kaip antai vieną pirmųjų figūrinių kompozicijų „Giminės“ (1975), kuri reprezentuoja dailininkės kūrybą „Pasaulinėje naiviojo meno enciklopedijoje“ (*World Encyclopedia of Naive Art: A Hundred years of Naive Art*, 1984), iki pastaraisiais metais nutapytų drobių.

Elena yra viena žymiausių tautodailininkių, tačiau apmaudu, kad dažniausiai platesniam žiūrovų ratui tautodailininkai apskritai vis dar lieka tam tikra marginalija. O gal tiesiog per menkai pažįstama jų kūryba? Manau, tautodailininkų kūryba daugumai apskritai labiau siejasi su Kaziuko mugės „produkcija“ nei su žodžiu „menas“. Nors nuolat rengiamos tautodailininkų parodos, konkursai, simpoziumai ir t. t., visa tai vyksta tarsi kokiame užribyje, nes dažniausiai tautodailininkų kūryba „iškrenta“ iš apibrėžimo, ką vadiname dailė, menu. Jų kūryba gyvena savitą gyvenimą savitoje erdvėje. Žinoma, tautodailininkų kūrinių yra ir stipresnių, ir silpnesnių (kaip ir bet kurioje meno srityje), bet svarbiausia, kad dauguma jų yra tiesiog nepažinti. Tad iš tiesų galima pasidžiaugti, kad Elenos paroda, surengta Kauno paveikslų galerijoje, suteikia galimybę susipažinti su dailininkės kūryba platesnei auditorijai.

Elena vadinama tautodailininke (priklauso Lietuvos tautodailininkų sąjungai), remiantis tam tikrais kriterijais jos kūrybą būtų galima priskirti prie naiviojo meno. Čia išskyla apibūdinimai „profesionalus“, „neprofesionalus“, „liaudies menininkas“, „tautodailininkas“ ir t. t. Tačiau vaikščiojant po parodą norisi palikti nuošalyje visus terminologinius pančius ir pažvelgti į tapybą tokią, kokia ji yra, nespraudžiant jos į jokių apibrėžimų rėmus.

Ekspozicijoje kūryba pristatyta ne chronologiniu, bet artimo spalvinio sprendimo ir / arba motyvo principu. Kartais atrodo, kad kūriniui vienas kitą papildoma arba tarsi tęsia vienas kitą – dailininkė vis grįžta prie tų pačių motyvų, tik jau kita intencija. Paveiksluose „Žiemos naktis“ (1984) ir „Žiemos angelas“ (1996) fiksuojamas beveik analogiškas motyvas – apsnigtas Rumšiškių muziejaus tiltelis. Pirmame paveiksle ką tik čia buvusių gyvybę mena sniege išpaustos provėžos, antrajame – per tiltelį einantis „žiemos angelas“. Elenos kūriniuose neatsitiktinai atkreipiamas dėmesys į gyvybę ir jos ženklus. Dailininkė netapo „tuščių“ paveikslų, juose visuomet pastebėsi žmonių, gyvūnų, paukščių, angelų „figūras“ arba tiesiog jų paliktus ženklus. Ežere plūduriuojanti valtis paveiksle „Vienišius“ (1993), šviesa namo lange – „Namas ant kranto“ (1988). Tai lyg pėdsakai, nurodantys, kad ką tik čia buvo arba kažkur šalia vis dar yra žmogus, o gal angelas?

Kitas pasikartojantis motyvas akivaizdus paveiksluose „Paklydusi avelė“ ir „Žąsioganė. Muziejaus sodyba“ (abu 2007). Pirmajame paklydusią avelę parveda angelas, kurio laukia vartelius atvėręs kitas angelėlis. Sakralu? Paklydusios avelės tema? Bet štai šalia kitame paveiksle mergaitė pargina žąsis. Ir visa tai vyksta toje pačioje aplinkoje. Pa-

Elena Kniūkšaitė. Ruduo muziejuje. 1994

veiksmai beveik identiškos struktūros, artimo spalvų derinio. Apskritai Elenos darbuose dažnai angelo figūra įgyja daugiau „žemiškųjų“ nei „dangiškųjų“ savybių, priartėdama prie kasdienio gyvenimo. Taip tarsi eliminuojamas „paklydusios avelės“ motyvas kaip krikščioniškosios ikonografijos siužetas. Lieka žemiškieji darbai, o nežemiškos būtybės pripildo paveikslus šilumos. Angelo figūra tarsi sekularizuojama, tad iš vieno paveikslo į kitą keliaujančių angelų personažai buitiniams siužetams (obuolių, kriaušių rinkimui, žvejojimui, įvairių naminių gyvūnų ganymui, prausimuisi ir t. t.) suteikia ne sakralumo, o darnos su aplinka, su kasdieniais darbais pojūtį. Paveiksmai tarsi byloja apie pasaulį, kuriame vyrauja harmonija, nepaliesta į rutiną įsiskusios nuolatinės skubos. Žiūrovą nukelia ten, kur laikas yra sustojęs, kur vyrauja ramybė, kur galima sustojus pajusti lengvą pavasarinį vėjo dvelksmą ir užuosti ką tik pražudusių vyšnių kvapą („Angelai po vyšniomis“, 2009).

Kitą iš vieno paveikslo į kitą keliaujantį personažą galima pastebėti peizažuose (kartais figūrinėse kompozicijose), nors jie ir pasklidę po visą ekspoziciją. Tai elegantiška moteris, dažnai vilkinti raudona suknele, einanti pasivaikščioti su vaiku („Pasivaikščiojimas“, 1986), vedanti šunį („Mergaitė su šunimi“, 1997), stovinti profiliu („Technikos muziejus“, 1989) arba nugara į žiūrovą („Rudenėja“, 1990). Jos nebylus siluetas užlieja peizažą nostalgija, kartais – liūdesiu, kuris skleidžiasi santūriai. Tad šiuose paveiksluose moters figūra nėra tik stafažas, antraeilis kūrinių elementas. Atvirkščiai, prislopintos spalvų gamos, niuansuotų atspalvių peizažas tampa papildančiu komponentu, sustiprinančiu tyrantį ilgėsingą, melancholišką nuotaiką.

Ankstyvąją Elenos kūrybą sudaro portretai, figūrinės kompozicijos. Tai didelio formato drobės, jose visu ūgiu vaizduojami dailininkėi artimi žmonės, giminės, draugai. Visi jie pasipuošę, pasitempę, tarsi pozuotų prieš fotoobjektą. Portretuose dažnai imituojama fotoateljė aplinka (šonuose vaizduojamos užuolaidos). Žvelgdamas į Elenos tapytus vaikų portretus („Viktorija su balionu“, „Mergaitė su verba“, abu 1980; „Bernardas su apelsinu“, 1985) nevalin-

gai prisimeni vaikystę, kai tėvai kasmet vedavo į fotoateljė fotografuoti su plastikinėmis antimis, pliušiais meškiukais ir šuniukais... Kiti portretuojami asmenys vaizduojami tarsi netikro butaforinio peizažo fone („Moteris ir gulbė“, 1977; „Pranciška“, 1980; „Vilmutė su triušiais“, 1986), panašesniame į dekoraciją nei į „natūralų“ kraštovaizdį. Tai iš dalies taip pat nuoroda į fotoateljė aplinką. Vaizdui dekoratyvumo suteikia savita meninė raiška, vyrauja nedetalizuotas, apibendrintas piešinys, lokalaus kolorito spalvinės plokštumos.

Ankstyvojoje kūryboje vyravusius artimųjų portretus dabar pakeitė šventųjų atvaizdai („Šv. Morta“, 2000; „Šv. Pranciškus ir inkilėlis“, 2008; „Šv. Marija Magdalietė“, „Šv. Petras“, abu 2010). Jie taip pat vaizduojami visu ūgiu didelio formato drobėse. Šventųjų paveiksluose dažnai dominuoja dviejų – mėlynos ir geltonos – spalvų ir jų atspalvių derinys. Jei interpretuotume šiuos kūrinius pasitelkę krikščioniškosios ikonografijos prasmes, būtų galima sakyti, kad per vyraujančią mėlyną spalvą skleidžiasi krikščioniškojoje tradicijoje simbolizuojamas tyrumas, per geltoną – amžinybė ir pastovumas. Bet tai tik viena iš galimų interpretacijų, kurią padiktuoja šventųjų atvaizdų, krikščioniškų motyvų naudojimas. Juo labiau polinkis rinktis du kontrastingus – šaltą ir šiltą – tonus (pvz., žalios ir geltonos spalvos derinys) reiškėsi ir ankstesnėje Elenos kūryboje („Katyte ant palinkusio gluosnio“, 1988; „Geltonas dangus“, 1991). Dailininkės drobių, vaizduojančių šventuosius, angelus įvairiose buitinėse scenose, nereikėtų interpretuoti pasitelkus tik krikščioniškosios ikonografijos prasmes. Nors Elena laikosi tam tikrų šios ikonografijos taisyklių (šventuosius vaizduoja su jiems būdingais atributais), kartu ji pasitelkia savas detales, taip tarsi savaip perpasakodama nusistovėjusius krikščioniškosios ikonografijos siužetus. Pavyzdžiui, viena naujausių drobių – „Rudeninis apsodas Šv. Marijai“ (2010). Tai su lapų koloritu beveik susiliejęs nežymių angeliukų iš kaštonų lapų ir gėlių suneštas „rudeninis apsodas“, Marijos aptaisai, kuriuos mums įprasta matyti padarytus iš tauriųjų metalų. Tokia Marijos „aptaisų“ interpretacija primena italų vėlyvojo manierizmo atstovo Giuseppės Arcimboldo (1527–1593) sukomponuotus vyrų atvaizdus iš vaisių, daržovių ir kt.

Parodoje galima matyti, kaip kito Elenos kūryba, kaip vyravusį portretinį žanrą keitė peizažai, o šiuos – sakraliniai motyvai. Kartu kito meninė raiška: nuo lokalaus kolorito pereita prie niuansuotos pastelinės spalvų gamos, nuo spalvinių plokštumų – prie preciziškai detalaus piešinio. Vyraujančiame Rumšiškių muziejaus kraštovaizdyje anksčiau eidavo pasivaikščioti moteris su vaiku, dabar čia gano naminius gyvūnus, groja įvairiais muzikiniais instrumentais, supuoklėmis supasi angelai. Anksčiau į žvejybą eidavo vaikai („Meškeriojai“, 1981), meškeriodavo moterys („Meškeriojotojos ir šuo“, 1985), dabar žuvauja apaštalai („Apaštalai žvejai“, 2001) ir angelai („Angeliukai meškerioja nuo tilto“, 2001). Ir visa tai nuolat lydima būties tarp realaus ir mistifikuoto pasaulio.

RASA DARGUŽAITĖ

Liudas ir Marijona: prieš vėją

Atkelta iš p. 3

Kiekvienam besidominčiam scenografija yra aišku, koks ilgas kelias skiria eskizą nuo jo įkūnijimo scenoje; ir kuo sudėtingesnis, abstraktesnis vaizdas eskize, tuo mažiau vilties pamatyti jį tiksliai perkeltą į sceną. Paradoksas yra ir tai, kad Truikio „plokštuminiui“ kelių planų eskizai scenoj atrodė perteikti gana tiksliai kompozicijos, proporcijų, kolorito požiūriu (tai matyti palyginus eskizus su „gyva“, personažų apgyvendinta spektaklio erdve išlikusiose fotografijose). Mat Truikys buvo scenos praktikas, precizikas, gerai pažįstantis teatro dirbtuves ir, galimas dalykas, savo eskizų perkėlimą reikliai prižiūrėjęs, kaip tai darė ir jo dievaitis Mstislavas Dobužinskis. Beje, yra išlikusios dvi įsidėmėtinos fotografijos: vienoje matome elegantišką Mstislavą Dobužinskį teatro dirbtuvėse su dekoracijų atlikėjais, kitoje – šią papildintą fotografiją buvo galima pamatyti ir jubiliejinėje parodoje „Scenos alchemikas“ Naciona-

liniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje – labai panašią mizansceną su Liudu Truikiu, apžiūrinėjančiu ant Kauno valstybinio muzikinio teatro dirbtuvių grindų išsklotos Jurgio Karnavičiaus „Grażinos“ (1968) tapytos dekoracijų drobės fragmentą.

Gerai atsimentu, kaip 1979 metais Maskvos Manieže surengtoje sąjunginėje scenografijos parodoje, Lietuvos sekcijoje, greta mūsų vidurinės ir jaunosios kartos dailininkų Vytauto Kalinausko, Rimtauto Gibavičiaus, Galiaus Kličiaus, Virginijos Idzelytės darbų iš tolo švietė Liudo Truikio „Aidos“ eskizai. Jie patraukė jau išgarsėjusių vyresnių ir jaunų parodos dalyvių Aleksandro Vasiljevo, Danijilo Liderio, Davido Borovskio, Sergejaus Barchino, Georgijaus Gunijos ir kitų dėmesį. Jie nuoširdžiai nustebę žiūrėjo į lyg „ne šio svieto“ dailininko kūrinius, kurie nekėlė jokių asociacijų su dabartimi, su jokia egzistuojančia meno kryptimi. Panašų efektą Liudo Truikio darbai sukeldavo ir Pabaltijo scenografijos trienalėse. Jis su niekuo nesirungė, o ir su juo – niekas.

Niekada nepamiršiu Truikio šimtmečiui skirtą paminėjimo M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, tos nuostabios atmosferos, gaubusios ir rytinę konferenciją, ir visa, kas po parodos atidarymo vyko salėse. Estetas Truikys, regis, čia ne tik dalyvavo, bet ir dirigavo vyksmui. Peizažai, dramos

ir operos spektaklių scenovaizdžiai, kostiumų eskizai, sakralinė kūryba – vitražai ir sienų tapyba, knygų iliustracijos. Toks platus spektras, ir nė vienoj srityje nenusižengta skoniui. Ypatinga nuotaika sklido iš „japoniškosios“ salės, kur prieš įeidamas tarsi patekdavai į Truikių namus: iš keleto daiktų – jau minėtų kilimų, Budos ir mūsų dievų skulptūrų, žvakių – salės nišoje buvo atkurtas Truikio gyvenamosios ir dvasinės aplinkos fragmentas. Neapsieita ir be smilkalų... Ta nuotaika visiškai išsiskleidė salėje, skirtoje spektaklio „Madam Baterflai“ scenovaizdžiams ir kostiumams. Stulbino tai, kad greta pagrindinių veikėjų moterų kostiumų ant sienų bene pirmą kartą buvo išeksponuoti chorisčių kostiumai – kiekvienas kitoks, individualus ir rafinuotu kukliu grožiu nenusileidžiantis pagrindinių personažų kostiumams. Nieko kičiško, specialiai egzotiško čia nebuvo, atvirkščiai – kiekviena detalė bylojo apie gilų, nesumeluotą Didžiųjų Rytų, kaip pasakytų pats Truikys, pažinimą ir meilę. Truikio pagerbimą vainikavo kuklus, bet elegantiškas vaisių stalas, kurio pagrindinis akcentas – didžiulis tamsus tortas su baltu glajaus užrašu „Liudui Truikiui – 100“. Visai kaip per mylimo vaiko gimtadienį.

AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ

VAINIUS BAKAS

Advento

Be Dievo valios nė vienas plaukas
Tau nuo galvos nenukris

*Dievo valia, kad kasmet vis labiau plinka tėvas,
Slenka vis dienos, vos perbrauki – kuokštai tarp pirštų,
Žilsta žolė, gula sniegas pirmasis į pievas,
Tėvas riša mazgelį, gal tam, kad savęs nepamirštų.*

*Koks dar skirtumas, kaltas–nekaltas ar gyvas prikaltas?
Ir koks skirtumas, kiek nemuštų už tą muštąjį duoda,
Jei užpusto vienodai visus šitas sniegas švarutis ir baltas,
Bet po juo užsimerki, vis viena tavy šitaip juoda.*

*Ir nei šilta, nei šalta, užsnigo ir niekas nematė,
Nes delnais tuo metu patys dengėsi veidus nuo vėjo,
Bet kažkas lyg netyčia skubėdamas paliečia petį:
– Ar geriau jau, sakyk, ar praėjo?.. – Atrodo, praėjo.*

*Iš klausos neatskirsi, ar vaikas praėjo, ar paukštis,
Tik į atmintį sniego išpaustos giliai lieka pėdos.*

*Namuose negesinam šviesų, kad tavęs neužmigęs sulaukčiau,
Nerakiname durų, jei kartais ateitų...*

Kalėdos

Laisvasis klausytojas

*Atmiegot, pramiegot, susigūžt pianino dėžėj,
Jei vardu kas pašauks, tai išplaukti skutimosi putom,
Pravėdinti plaučius, nežinot, kur žiemoja vėžiai,
Jei veži, tai ir vežk, ir, atrodo, žiemos kaip nebūta.*

*Ir nebūta sniegu, tik kažko vėl nutirpo ranka,
Su kuria po langais savo Dievui suriesdavau špygą,
Ir burnojau labai, net ne gėda sakyt, apie ką,
Ir išmindžiau tenai, kur garstyčios iš žemės sudygo.*

*Teks ten pupų prisėt, kai gražiai sužaliuos, gal atleis,
Tik kad nieko nesako... Turbūt per tą vėją užkimo,
O gal buvo pašte ir išsitepė lūpas klįjais –
Taip per naktį ištempęs ausis vis klausau ir klausau pašaukimo*

siur. vln. blues

*Su šypsniu užmigai, lyg pro lūpas taip siela išeitų,
Kaip mažytis voriuokas – sėdėtų ir megztų megztinį
Man iš dūmų švelnumo. Dabar cigaretę kaip fleitą
Vos tik priglaudžiu – garsas – ir virpteli veidas sutinęs.*

*Nušokuoja dangum debesies apšerkšnijęs skeletas,
Tyliai maldamas sniegą savo girgždančiom kelių girnelėm.
Du į priekį ir vienas atgal – mūsų šokio judėjimas lėtas
Nuo ledinių turėklų į vakarą šqlančią Nerį.*

*O rytoj vėl tas pats – veidu tyliai į sieną nubusi,
Akys pilnos šviesos – ne vandens – džiaugsmo ašarų pilnos.
Tik dabar nesustok, tik dabar nesigrėžk šiaurės pusėn,
Nežiūrėk nematyk, kaip pakyla mėnulis virš Vilniaus.*

Mindaugas Lukošaitis. Apleista Vytauto sodyba. 2009

Tostas su tuščiomis taurėmis

*Girdėti, kaip skimbčioja taurės, tik
kažkodėl jokio juoko –
nei girto, nei iš nevilties.*

*Kažkokia tyki šventė – taurės įsisiurbia į nugarą
ir pamažu traukia savin.*

*Štai dar viena
keliamą prie žvakės
liepsna ištraukia orą.*

Moteris murma tostus vakuumui, nebūčiai, ne...

Štai dar viena...

*Matau kambarį, veido raukšles,
ranką, keliančią trečiąją taurę,
save, gulintį ant pilvo.*

*Priėjęs kuždu sau į ausį:
pakentėk, tuoj praeis...*

*Plaučių koriai pritvinke medaus ir vandens –
lyg potvynis visą mane semtų iš vidaus.*

*Vadinas, many jau atleido ledus,
sniegą, pašalą iš širdies.*

*Sau į ausį kuždu už du
už du,
pakentėk, tuoj praeis...
Bet tąsyk guliu ir negirdžiu,*

*lyg būčiau kažkur toli,
kitoj gatvės pusėj,
girdėčiau tik ūžesį, nieko daugiau...*

*Pakentėk, tuoj praeis...
Paskutinė taurė ir baigta, ir skirstomės.
Einam
miegot pastelėn,*

pasuolėn.

*Suspaudžiu tvirtai savo ranką
ir klausiu nekantriai:*

*– Na, kaip? Ar praėjo?
– Girdėjau, praėjo kažkas... Nuėjo ir nieko,
tik paukščių pėdos ant sniego...*

Tarp dviejų kultūrų

Daiva Markelis. *White Sheep, Black Field: A Lithuanian-American Life*. Chicago University Press, 2010. 208 p.

Amerikos lietuvių šeimoje per Kalėdas visada stovėdavo tikra eglė, bet abiem mažoms dukrelėms, gimusioms jau Amerikoje, norėjosi kitaip: „Kodėl ne dirbtinė rožinė, apibirusi baltu akriliniu šerkšnu? Arba spindinti auksaspalvė eglė su kietomis it grindų šepetio šeriai šakelėmis?“

Viena iš dukterų, Daiva Markelis (Markelytė), šioje knygoje, išleistoje didelės solidžios leidyklos, epizodiškai aprašė maždaug penkis dešimtmečius savo gyvenimo, daugiausia dėmesio skirdama vaikystei ir jaunystei, kai aplinkinis pasaulis kartais smagiai ir praturtinamai, kartais skaudžiai ir absurdiškai atsivėrė dviejų kultūrų pavidalu. Šeimoje buvo diegiama lietuviybė, o mokykla ir gatvė viliojo moderniomis amerikietiškomis grožybėmis. Šios knygos pasakotoja visa tai priėmė nevienareikšmiškai, vis dėlto auksaspalvių eglių trauka neužgožė kitos pusės – štai paauglystės prisiminimas:

Mudu abu [su kaimynu Arvydu] Lietuvai jautėme stiprius patriotinius jausmus. Kalbėjome, kad važiuosime ten gyventi; įsivaizdavome, kaip atrasime banguojančias žalias kalvas ir tviskančius ežerus, žavias kaimo trobas, kur ant malksnomis dengtų stogų lizdus susikrovę gandrai, nešantys laimę namų gyventojams. Bet, žinoma, galbūt rasime šašlį, kurioje žolė žvilga raudonai nuo mūsų tautiečių kraujo, kur žmonės niekada nesišypso, kur kiekvieną tavo judesį stebi teleskopinės KGB akys. Jeigu bus taip, mes sukelsime revoliuciją ir išgrūsime komunistus lauk iš Lietuvos.

Vis dėlto kildavo pavydo jausmas bendraamžiams, augantiems Amerikoje išsiskiriusiose šeimose: „Jie visada turėjo daugiau. Kai aš augau, jie turėjo daugiau žaislų, daugiau televizijos laiko, daugiau kišenpinigių. Vidurinėje mokykloje jie dėvėjo geresnius, brangesnius drabužius.“

Šis autobiografinis kūrinytis išpūdingas tuo, kad čia abiejų kultūrų sandūra vaiko, vėliau paauglės, jaunuolės sąmonėje perteikta subalansuotai, sudėtingai, nevienpusiškai. Abu Daivos tėvai buvo lietuviai, pasitraukę iš tėvynės bėgantys karui, bet jų socialinės šaknys buvo labai skirtingos – kaip sako autorė, Lietuvoje jie vargu ar būtų susipažinę, o juolab susituokę. Tėvas augo neturtingoje valstiečių šeimoje Dusetose, o motina – pasiturinčioje Kauno šeimoje su bajoriškais šaknimis.

Ankstyvoji autorės vaikystė buvo lietuviška, už tvoros gyvenantys anglakalbiai kaimynai atrodė egzotiškai: „Aš stovėdavau atokiai ir išsižiojusi žiūrėdavau į barbarus.“ Vėliau buvo angliška mokykla, bet ir lietuviška šeštadieninė mokykla, ir vienuolių auklėjimas, vienu laikotarpiu daręs stiprų įspūdį (nors tėvai nebuvo labai religingi), ir įsime-

nančios lietuvių skautų stovyklos – visa tai aprašyta grakščiai, subtiliai, kartais šmaikščiai. Knygos stilius byloja apie intymią pažintį su anglų kalba ir literatūrinius gabumus: „Kartais, vartydama senesnius toms, aptikdavau suplotų gėlių: vilkdalgį su perregimais dėl amžiaus mėlynais žiedlapiais (*its blue petals translucent with age*) arba kadaise žydėjusią rožę, dabar sausą ir plokščią, negyvą kaip raidės tame lape.“

Tiesa, anglų kalba skambėjo ir šeimoje – nors tėvas angliškai kalbėjo prasčiau negu motina, kaip tik jis reikalavo, kad viešumoje visa šeima tarpusavyje kalbėtų angliškai. Klaidingai išstardamas žodžius, jis kartais pridarydavo komiškų nesupratimų. Abu tėvai buvo gerai apsiskaitę lietuviškai, viena dar vaikystėje tėvo užminta mįslė suteikė šiai knygai pavadinimą: „Baltos lankos, juodos avys“.

Šeima gyveno Cicero mieste (prie Čikagos) – ten buvo įsikūrę nemažai lietuvių, bet jaunimą, aišku, traukė gretimas didmiestis. Tačiau pirmiausia daug įsimenančių įspūdžių suteikė kita vieta – golfo poilsiavietė Tabor Farma, Lietuvoje žinoma tuo, kad ten vykdavo „Santaros-Šviesos“ suvažiavimai. Daiva (ir kai kurie kiti jauni lietuviai) ten vasarą uždarbiaudavo kavinėje ir tada jau turėjo pranašumą prieš tuos amerikiečius, kuriems anksčiau pavydėdavo: „Kai mūsų draugai nelietuviai nykiai vartydavo mėsinius už minimalią algą, mes nešiodavome martinį ir mokėmės svarbių pranciziškų frazių, kaip antai *coq au vin* ir *au jus*.“

Tabor Farmos šeiminkai – Valdas ir Alma Adamkai – autoriui gerai įsiminė: jis „angliškai kalbėjo kaip mūsų tėtis [..]. Tačiau, skirtingai nuo mūsų tėtušų, niekada nekeldavo balso. Užtekėdavo vieno žvilgsnio, kad įdiegtų pagarbą.“ Markelytė čia susidūrė ir su žinomais lietuvių rašytojais – Tomu Venclova, Egle Juodvalke, Icchoku Meru ir kitais.

Nuo „tikrųjų“ amerikiečių, kitu metu atvažiuojančių čia pailsėti ir pažaisiti golfo, santariečiai skyrėsi tuo, kad po savo (autorę dominančių) pranešimų ir diskusijų gerai išgerdavo. Pradėdavo bare, paskui nueidavo prie upės, susikurdavo laužą. „Ketvirtą ryto girdėdavai, kaip jie užplėšia: „Išgerkim, broleli“, – tarsi pastarąsias aštuonias valandas būtų žaidę šaškėmis.“

„Santaros-Šviesos“ suvažiavimuose autorė lankydavosi ir vėliau, kai padavė nebedirbdavo, atvažiuodavo automobiliu su tėvais, „paskui nuo jų kuo greičiau atsiskirdavau, kartais iš karto šaudavau į barą martinio su degtine“. Gerti įprato ji, žinoma, ne čia – dar mokykloje tėvas jai patarė lankyti anoniminių alkoholikų sambūrius, kuriuose pats buvo senbuvis. Pagrindinės gėrimo vietos buvo lietuvių barai Čikagos Marquette Parko 69-ojoje gatvėje.

Autorė atvirai rašo apie savo alkoholizmo problemą ir ją linkusi sieti su lietuviška aplinka. Vienas Amerikos airis,

alkoholikų sūnus, jai sakė: „Na, jums, lietuviams, daug telpa.“ O pati Markelytė aiškina taip:

Kadangi aplink mane tiek daug lietuvių gerdavo ir aš didžiąją savo gyvenimo dalį buvau praleidusi tarp jų, tai maniau, kad taip daro dauguma suaugusiųjų Jungtinėse Valstijose – geria vestuvėse, laidotuvėse ir krikštynose, per atostogas ir šventes, pokyliuose, piknikuose ir šokiuose. Jie geria, pasigeria ir tada traukia dainas.

Paskutinį kartą autorė gerė trisdešimt trejų metų, per savo vestuves su taip pat mėgstančiu išgerti Amerikos lietuviu. Dabar ji yra susituokusi su nelietuvių kilmės amerikiečiu ir dėsto kūrybinį rašymą viename Iliojaus universitete.

Knygos leitmotyvas – rašymo metu vykstantis autorės bendravimas su nepagydomai sergančia motina. Paskutiniuose skyriuose aprašoma jos mirtis, laidotuvės. Motina yra tarsi gija, siejanti dabartį su praeitimi, primenantį vaikystės laikus. Apskritai dukters ir motinos santykiai čia nėra idealizuojami – pasitaiko ir nesutarimų, ir nesupratimų, susijusių su dukters įsiliejimu į naują amerikiečių kultūrą. Motina nesuprato, kam (dar tada visai jaunai) dukteriai reikiama depilicinio kremo, o knygoje paaiškinta: „Mūsų apylinkėje galėjai atskirti moteris, imigravusias iš Lietuvos, nuo tų, kurias su Jungtinėmis Valstijomis siejo vienos ar dviejų kartų gyvenimas, – pirmosios nesiskusdavo kojų.“

Vis dėlto skaitant kyla mintis, kad buvo galima šiek tiek mažiau pasakoti apie bendravimą su motina (ypač pabaigoje) ir pakalbėti, pavyzdžiui, apie tai, kokią įspūdį padarė pirmą kartą aplankyta Lietuva. Apie tai nėra beveik nieko, nors apie tėvų gimines, likusius Lietuvoje, vis šis tas pasakoma – visi jie keliavo traukiniais į Sibirą su „bilietu į vieną pusę“. Motinos teta, jausdama represijų grėsmę, šeimos porcelianą užkasė prie didelio ažuolo. Po penkiasdešimties metų jos vaikai viską atkasė – trapūs puodukai ir lėkštutės buvo aplipę žemėmis, bet sveiki, tinkami naudoti.

Daivos Markelytės santykis su lietuviais ir lietuviškumu yra dvilypis: „Jie užsidarė savo klane ir provincialūs, daugelis linkę į rasizmą ir antisemitizmą. Apie jų kulinariją nėra ką kalbėti, o tautiniai kostiumai storina moteris.“ Bet paklausius savęs, kas jai patinka, taip pat randa ką pasakyti: lietuvių kalba, kurios daugelį žodžių galima įkalbėti skleistis variacijų puokšte („berniukas, bernas, bernelis, bernuželis, bernytis“), liaudies dainos „apie anteles, žirgus ir rūtų darželius“, mediniai rūpintojėliai, pasakos, kaip antai „Eglė žalčių karalienė“.

O galiausiai – bent šis tas ir iš kulinarijos: agurkai su medumi, kaip juos patiekdavo mama – agurką perpjaudavo per pusę, išskaptuodavo sėklas ir tas „valteles“ pripildydavo medaus.

LAIMANTAS JONUŠYS

Baltas kaspinas nemirėliams

Tęsiame svarstymus apie vieną reikšmingiausių šių metų filmų – Michaelio Hanekės „Baltą kaspiną“.

Visi kompiuterinių žaidimų fanatikai, mitologijos mylėtojai ir Stephenie Meyer neketėjai puikiai žino anglišką terminą *undead*. Lietuviškai jis labai gražiai verčiamas į *nemirėlius*. Tai vaiduokliai, skeletai, vampyrai, šmėklos: būtybės, turinčios į žmogaus panašų pavidalą, bet neturinčios žmogui būdingos skirties tarp gyventi ir mirti, jausmų, prometėjiškos tuštumos užuojautai, egoizmui ir kančiai. Tarsi dantys išvalytai kanalais, numarintais nervais, šie kūnai puikiai atlieka savąsias funkcijas, bet nebegali tikrai, nuširdžiai, iš proto varančiai skaudėti.

„Baltas kaspinas“ (*Das weiße Band*) – filmas apie moralinius nemirėlius Vokietijoje prieš Pirmąjį pasaulinį karą, dar tiksliau – apie vokiškąją nemirėlių moralę. Paremta nežabotu objektyvizmu ir socialinio statuso siekimu, ši vertybių sistema buvo virsmas iš asketiškosios katalikybės į tezes ir pinigėlius kalančią Šventosios Romos imperijos (kontr)reformaciją. Emocijų, norų ir poreikių slėpimas, sodietiškasis požiūris į juslingumą pridirbo tiek, kiek normų snargliais suklijuota visuomenė nebegalėjo išsėrbti: besielės korporacijos, nematomai karai, ekonominis ne tik pasaulio, bet ir individo (!) supratimas... Kas nutiko, kai užaugo tėvų tyliai tvirkinamos baltapūkės dukros ir prie baltų lovų – kad tik nesimasturbuotų – baltais kaspinais rišami pastorių paaugliai, girdėjome per istorijos pamokas. Visa slepiantis 1913–1914 m. žiemos sniegas ištirpo, ir ant pasirodžiusio neapykantos purvo ėmė dygti pykčio gėlės. Štai taip.

Pats režisierius Michaelis Haneke perspėjo: Kanų „Aukštinė palmės šakelė“ nugriebusio filmo nereiktų pritempinti vien prie nacizmo. Istorijos erelio žvilgsnis būtų pernelyg lengvas būdas nusikratyti krūtinę spaudžiančio filmo nepatogumo. Taip iš asmeninius klausimus keliančio socialaus Vakarų provincialo virstama barzdotu kosmopolitu išminčiumi, žvelgiančiu į pasaulį iš savojo dramblio kaulo bokšto, todėl visiškai nebeatsakingo savajai sąžinei: mat yra tie apačioje ir esu aš, nesusitėpęs rankų, tad kur kas geresnis. Tikras *karys ekologiškoje parduotuvėlėje*, „Warrior in Woolworths“*.

Po seanso kalba Karolis Klimka, ir mes lenkiame pirštus. Jei per kitus penkis sakinius jis neatsisakys nepažabojamo noro tarsi Poncijus Pilotas nusiaplauti rankas, dievaž, eisime iš salės. Ant mūsų krūtinė – galingi juodi ir balti, dar į užmaršties plynes nenuslinkę kaltės akmenys, o K. Klimka jau rikiuoja tokius burtazodžius, kaip „konservatoriai“, „Kubilius“ ir „pedofilijos skandalo šmėkla“. Pernelyg didelį noras *būtinai* ką nors pasakyti primena kino studentus, po filmo „Keisčiau nei rojuje“ (*Stranger Than Paradise*) peržiūros būtinai norinčius paausinti burną apie kelio filmo, kaip žanro, buvimą ar nebuvimą. *Que?* Idėjos redukcija.

Blogiausia, kad viskas šiame filme yra tiesa, ir laimingi tie, kurie save mato tik kaip baltapūkį daktaro sūnų. „O visi būtinai turi mirti, ir aš?“ – klausia jis ir, sulaukęs to negerojo atsakymo, šveičia lėkštę su visa koše ant žemės. O kas tiems, kurie artimi net savo vaikų *ganytoju* pasiskyrusiam pastoriumi? O jei atpažinai savąjį silpnumo momentą šlykščioje, bet tokioje galingoje daktaro tiradoje negražiai, bet

mylinčiai moteriai? Kai barono žmona pripažįsta įsimylėjusi rūpestingą italą, pirmasis jo klausimas: „O jau dulkinotės?“ Neduok Dieve save atpažinti čia...

Nespalvotas filmas primena *cinema noir* detektyvą, tik čia nėra tikrųjų didvyrių ir nusikaltėlių, nė vieno tikrai blogo ir niekaip nepateisinamo personažo, lyg pačia geriausia tarpukario tradicija alsuojančiame Fritzio Lango „M“. Vaikų tvirkintojas, jaunieji teroristai, gerumo iliuzija gyvenantis dvarponis išnaudotojas, vadyba prieš meilę kovojantys – visi jie turi savų, žmogiškų, mums puikiai pažįstamų priežasčių.

Tai paprasta ir stebuklingai sukrečianti kelionė į vokiškąją svajonę. Vokiškoji kultūra, tyliai pagimdžiusi amerikietiškąją, yra baimesnė už pastarąją: ji tyliai, vijokliškai apauga ir išsiurbia gyvybės syvus iš gyvų itališkų sielų, nežabota analize žudo akimirksmo stebuklus, dailiais fasadais slepia padoraus gyvenimo rūsiuose laikomas seksualinius kalinius, blyksi optimalaus pasaulio siekiančią ksenofobiją, nežabotai individualizmu atšaldo ir taip nepakeliamą būties vienetą.

TOMAS MARCINKEVIČIUS

* „Warrior in Woolworths“ („Karys „Woolworths“ parduotuvėje“) – anglų pankroko grupės „X-Ray Spex“ daina apie kontrkultūros atstovų veidmainystę. „Woolworths“ buvo ūkinių prekių parduotuvėlių tinklas, laikomas „geresniu“ nei dauguma kitų prekybos grandinių, todėl „tinkamas“ alternatyvių pažiūrų jaunuoliams.

Gelmės atodangų link

Hanns-Josef Ortheil. *Troškimas meilės*. Iš vokiečių k. vertė Vilija Žemaitaitytė. V.: Gimtasis žodis, 2010. 224 p.

Tokių knygų šiandien parašoma nedaug. Ir verčiama nedaug. Jos nepopuliarios, komerciškai neperspektyvios. Kalbančios apie rimtus gyvenimo, gal net būties dalykus. Taip, tai romanas apie būtį. Aišku, kad filosofinis. Kitoks nei šiandien daugiausia verčiama anglosaksiška literatūra. Tai romanas, priklausantis filosofinės vokiečių literatūros tradicijai. Parašytas talentingo rašytojo. Kaip žinoma, Hannsas-Josefas Ortheilis (g. 1951) studijavo germanistiką, muzikologiją, filosofiją Mainco, Getingeno, Paryžiaus, Romos universitetuose, o dabar yra kūrybinio rašymo ir kultūros žurnalistikos profesorius Hildesheimio universitete.

„Troškimas meilės“ specifiskas ir kitkuo. Tai filosofinis romanas menininkams – apie menininkų būtį ir praktines estetines meno problemas. Tad pirmiausia skirtas tiems, kurie iš profesinių paskatų domisi menu, juo gyvena. Galima sakyti ir daugiau: tai minėtų meno pasaulio žmonių, jų elito formavimo romanai; šis tas iš vokiškosios *Bildungsroman* (auklėjamojo romano) tradicijos. Meno atstovai yra ir pagrindiniai šios knygos veikėjai – garsus vokiečių pianistas Johannesas ir vokiečių meno istorikė Judita. Į Ciurichą pianistas Johannesas iš Frankfurto atvyksta koncertuoti, o meno istorijos profesorė habilituota daktarė Judita iš Bonos atvyksta Menų rūmuose kuruoti parodos „Tapybos atodangos“ rengimo. Abu juos sieja bendra aistra menui – muzikai, dailei, literatūrai. Sieja nuo pat jaunystės, kai atsitiktinai susitiko studijų pradžioje. Po aštuonerių draugystės metų, vieno bjauraus įvykio išskirti, jie nesimato aštuoniolika metų. Ir štai atsitiktinai susitinka Ciuriche – kaip darbo reikalais čia atvykę garsūs menininkai profesionalai.

Romane ne tik pasakojama istorija apie du menininkus, bet ir esama į sužetą darniai įpintų pasvarstymų apie meno teoriją ir praktiką, apie menininkų darbo ritualus, egzistencijos subtilybes (įdomių „užkulisinių“ detalių, kaip koncertines programas planuoja agentė, kaip su ja bendraujama, kaip vyksta pianisto repetitijos ir kaip jis leidžia laiką prieš koncertą; kaip menotyrininkė Judita kuruoja parodos rengimą, kaip gimsta parodos koncepcija ir kt.). Nors ir filosofinė, knyga patraukli tuo, kad į pernelyg abstrakčius filosofavimus apie meną čia nesileidžiama. Jei kažko panašaus ir esama, tai visa tai gražiai sušvelninta, susieta su realistiniu pasakojimo turiniu.

Romano patrauklumą lemia ir tai, kad ši meno ir menininkų būties tema supinta su meilės tema. Pastaroji gal net svarbiausia, kaip nurodo knygos antraštė „Troškimas meilės“. Taigi tai romanas apie meilę, o tiksliau – filosofinis pasakojimas apie meilę – ne tik menui, bet pirmiausia kitam žmogui – pabrėžtinai kitokią nei ta, kurią vaizduoja trivialieji meilės romanai. Šie subanalina meilės suvokimą, diegia į skaitytojo sąmonę lėkštas meilės elgesio schemas. Pats „Troškimas meilės“ yra tarsi terapijos kelias su tam tikrais sąmonės pratimėliais, skaitytoją vedančiais į kitonišką meilės supratimą, iškeliamą kaip siektinas idealas: meilę be intrigu ir pavydo, santūrią, įsiklausančią ir įsižiūrinčią – lyg kažko paslaptingo akivaizdoje.

Pianisto Johannesas ir menotyrininkės Juditos meilė reiškiasi nebanaliu, neįprastu būdu – kaip bendra būtis. Ne bendras gyvenimas, bet pirmiausia bendra būtis. Neretai būna taip, kad žmonės gyvena kartu, bet be bendros būties. O gali būti ir bendra būtis be bendro gyvenimo. Tokia yra pagrindinių veikėjų egzistencijos forma: bendra būtis, kuri taip tvirtai susieja pianistą ir menotyrininkę, kad perskirti jų nebegalį niekas – nei negatyvūs įvykiai, nei lekiantis laikas. Susieja taip, kad jiems patiems ši bendra būtis atrodo kaip iki galo nesuprantamas stebuklas. Rašytojas gerai pavaizduoja tą dvejojimą – džiaugsmo ir sutrikimo – būseną, kuri apima pianistą po nesimatymo metų: „Tų aštuoniolikos metų tarsi nebūtų buvę...“ (p. 42); „nuo pirmojo mūsų susitikimo buvau tvirtai įsitikinęs, kad mes vienas kitam skirti, *mes paprasčiausiai vienas kitam skirti*“ (p. 52); „niekad nebūčiau pagalvojęs, kad tokių dalykų būna“ (p. 102) – tokios yra vienos iš leitmotyvinių romano temų, plėtojama visai kitaip nei meilės romanuose. Bet kas kelia nerimą Johannesui? Jei šis nerimas jo nepaliks, ar jis galės meistriškai sugroti koncertą? Ir kodėl viešbučio restoranė-

lyje skaitančios Juditos vaizdas Johannesą taip nuramina ir paguodžia?

Knyga šviesi, kaip ir tas šviesus saulės užtvindytas rudens popietę pasakotojas Johannesas vaikštinėja Ciuricho ežero pakrante, grožisi banguojančiu ramaus vandens paviršiumi, išdidžiais burlaiviais, Alpių grandinėmis tolimoje ir netikėtai ant suoliuko, tarp įsaulyje sėdinčių jaunų išimylėlių porelių, pamato miegančią mylimąją Juditą, su kuria nesimatė jau aštuoniolika metų. Pasakojimas apie kelias dienas trunkantį mylimųjų susitikimą Ciuriche išsiskaido į prisiminimus, grįžtama į bendrą praeitį (kaip atsitiktinai jie susipažino vienoje Frankfurto koncertų salėje; kaip jaunystės metais drauge keliavo po Europos miestus ir miestelius), dar toliau – į vaikystę (kaip tėvų namuose susidomėjo menu); prisimena ir įvykį, kuris juos prieš aštuoniolika metų išskyrė Paryžiuje; pasakojimas išsiskaido ir į samprotavimus, kas vyksta čia ir dabar (per repetitijas Ciuricho koncertų salėje, rengiant parodą Menų rūmuose, užkandžiauojant restoranėliuose), į apmąstymus to, kas įvyks.

Vis dėlto skaitant romaną svarbu ne tik sekti siužetą, ne jis čia svarbiausias, nors siužetiškumo – gan laisvo – esama. Pasakojimas sudarytas iš atskirų segmentų: tekstas suskaidytas į skyrelius, šie – į dar mažesnius gabaliukus – miniatiūras. Svarbu sekti ne tik įprastą „kas pasakojama“, bet ir „kaip pasakojama“ atskiri segmentai, kaip jie susisieja ir dera tarpusavyje. Anot vienos paties rašytojo subtekstinės aliuzijos, bet kokia šio romano santrauka neatskleistų visos jo esmės – jo turinio neperpasakosi taip, kad kitas suprastų, apie ką ir kaip rašoma.

„Troškimas meilės“ savitas ir daugeliu kitų dalykų, dėl kurių jį galima vadinti literatūrinu eksperimentu, t. y. naujoviškos komponavimo technikos išbandymu. Romanas parašytas turint sudėtingą ir gerai apgalvotą koncepciją – savitą ir nelengvą iššifuoti. Ją perprasti padeda tai, ką užsienio kritikai įvardija kaip šio romano „subtekstinės aliuzijos“ – pačiame tekste esantys palyginti dažni netiesioginiai nurodymai, kaip skaitytina ir interpretuotina ši knyga, pavyzdžiui, per aliuzijas į kitus kūrinius, jų koncepcijas (Claude'o Monet, Eugène'o Delacroix, Gottfriedo Kellerio, Thomo Manno, Ernesto Hemingwayaus, Wolfgango Amadėjaus Mozarto, Domenico Scarlatti, Roberto Schumanno ir kt.).

Vienas pagrindinių šio romano kompozicijos elementų yra tas, kad jis parašytas literatūrinį tapybišką vaizdą siejant su muzikiniu išgyvenimu. Viena vertus, žodžiais subtiliai piešiami realistiniai vaizdai (Ciuricho ežero, jo pakrantės alėjų, viešbučių, restoranėlių, Alpių kalnų, katedros bokštų, skaitančios Juditos vaizdas, kai ji, sužinojusi, kad Johannesas negali ateiti į susitikimą, vėly vakarą ramiai sau dirba viešbučio restoranėlyje – apšviesta stalinės lempos sėdi prie stalo, paskendusi savo mintyse, pieštuku kažką užsirašinėja). Kita vertus, pasakodamas, kas vyksta vienoje ar kitoje vizualiai ryškiai piešiamoje Ciuricho erdvėje, rašytojas kviečia susitelkti ir nugrimzti į tos scenos išgyvenimą – tarsi pagauti jos muzikinį įspūdį, nuotaiką. Pagauti, kaip rašytojas „muzikuoja“. Šiuo požiūriu romanas yra tarsi Mozarto sonatų ciklas – „intymūs ir atsargiai sukonstruoti kūriniai“ (p. 130), kuriuos repetuoja ir koncerte atliks pasakotojas. Mozarto muziką, beje, mėgsta ir pats romano autorius, apie šį kompozitorių ir jo muziką jis yra parašęs porą studijų. Rašytojo meilė muzikai neblėsta nuo vaikystės – nuo tada Hannsas-Josefas Ortheilis skambina pianinu. O jaunystėje, studijuodamas Romoje, grodavo vargonais vienoje vokiečių bažnyčioje.

Vizualinių ir muzikinių segmentų derinimas būdingas ne tik romano kompozicijai, bet ir jo kalbinei raiškai. Viena vertus, rašytojas tarsi tapo žodžiais. Kita vertus, kaip ir muzikos kūrinyje, romane keičiasi pasakojimo tempas, ritmas – pagreitėja ar sulėtėja, tampa žaismingesnis ar sunkesnis.

Šiuos skirtingus kalbinės raiškos registrus versti į lietuvių kalbą, atrodo, nebuvo lengva. Ypač muzikinį kalbos aspektą. Negali sakyti, kad vertimas nevykęs. Bet skaitydamas jauti, kad kažko trūksta – gal subtilesnio semantinių ir sintaksinių niuansų perteikimo. Anot vienos rašytojo subtekstinės aliuzijos, šiame romane svarbus „kiekvienas

tonas“, „kiekvienas niuansas“, svarbūs visi „subtiliausi atspalviai“, iš kurių susidaro toks dalykas kaip „bendroji išraiška“ (p. 113). Jei šiuo požiūriu vertintume vertimą, turbūt tektų sakyti, kad jo bendroji išraiška nėra sodri – subtilūs originalo kalbos tonai ir atspalviai suprastinti, gal ne visi perteikti. O gal ir ne visus įmanoma perteikti, panašiai kaip verčiant gerą poeziją. Antai lietuviškame „Troškimo meilės“ leidime kliūva jau pačios pirmos pastraipos vertimas. Šiame muzikinės kompozicijos romane pirmieji sakiniai ypač svarbūs, jie turi iškart sužadinti ir užvaldyti skaitytoją – pasak paties rašytojo subtekstinės aliuzijos, tyki, rimtai nuteikianti pradžia turi priversti suklusti, įsiklausyti, prieš pasakojimui nuvedant į vidines gelmes. O dabar lietuviško leidimo įspūdis toks, kad tie pirmieji sakiniai „muzikuojami“ nerišliai, su riktais.

Kliūva ir keli dirbtiniai vertimo žodžiai: „ieškynės“ (p. 60), „spinduoliai“ (p. 117). O kelis skolinius būtų buvę gerai paaikškinti knygos gale esančiose kruopščiai parengtose išnašose: „lambreckenai“ (p. 151), *locanda* (p. 161). O štai junginyje „Moterų vienuolyno bažnyčia“ (p. 147, 152) didžioji raidė turbūt keistina į mažąją. Kodėl lietuviško leidimo antraštė turi inversinę žodžių tvarką, o ne tiesiog „Meilės troškimas“, geriausiai galėtų pasakyti gal tik romano vertėja ar leidykla.

Kad ir koks būtų vertimas, reikia pagirti patį pasirinkimą į lietuvių kalbą versti būtent šį rašytoją. Kaip žinoma, Hannsas-Josefas Ortheilis yra gyvasis klasikas, jau išrašęs į didžiąją vokiečių literatūros tradiciją. Pats rašytojas yra parašęs apie dvidešimt romanų, o kur dar jo esė, kritiniai straipsniai, monografijos, scenarijai ir kt. Apie jį jau rašomos studijos. Tik Lietuvoje šis vardas mažai žinomas – tai tik antras jo romanas, išverstas į lietuvių kalbą.

Beje, „Troškimas meilės“ parašytas 2007 metais, tai yra vienas naujausių šio gan produktyvaus rašytojo, savo kūrybą publikuojančio nuo 1979 metų, darbų. Šis romanas, ko gera, rašytoją reprezentuoja geriau nei 2007 metais lietuviškai išleistas „Lagūnos šviesoje“ (originalas parašytas 1999 metais). Pastarasis yra vienas iš trijų istorinių romanų, kurie sudaro ciklą, pasakojantį apie Europos kultūros ir meno centrus – Romą, Veneciją ir Prahą. Atrodo, tik tuos tris istorinius romanus rašytojas ir yra parašęs. Tad jis nėra vien istorinių romanų autorius. Kitokio pobūdžio kūrinių netgi parašęs daugiau. Šią didžiąją būdingesniąją rašytojo kūrybos dalį kaip tik gerai reprezentuoja jo naujasis romanas „Troškimas meilės“. O apie romano „Lagūnos šviesoje“ lietuvišką leidimą dar pasakytina tai, kad gal ne visai gera tendencija neužbaigti pradėtos versti trilogijos ar kito kio romanų ciklo.

Su truputį paviršutinišku lietuvišku „Troškimo meilės“ vertimu kontrastuoja pati šio romano dvasia – meilė ir me-nas, besiveržiantys gelmės link. Visas romanas yra tokių į gelmę besiveržiančių meilės ir meno patyrimų atodangos: kai „atsiduri labai arti prie trikdančios ir daugiasluoksnės laiko esmės, jauti ir matai, kaip viskas praicina akimirksniu, bet visgi šitai, kas praėjo, yra dar gyva ir čia, joks lapelis nedingo, graži forma tokia pat kaip kadaise ir tada [...] atsiduri visai arti gyvenimo esmės...“ (p. 159) Taigi apie tai yra šis gal ne visai prastas romanas – apie meilę ir meną, per trapias jų laikiškas formas besiveržiančius į belaikišką gelmę.

DALIA ZABIELAITĖ

Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos projektas
„Metų verstinės knygos rinkimai“

Atsiprašymas

Atsiprašome, kad „Š. A.“ Nr. 44 neapgalvotai išspausdintas Viktos Veronikos Daujotės pseudonimu pasirašytas tekstas įžeidė ir suklaidino skaitytojus dėl autorystės.

„Šiaurės Atėnų“ redakcija

Kūčių užėiviai

Dalios Lovčikienės karpinys

Kalėdos – metas, kai į mus vėl atsigrėžia motulė Saulė. Prasiveria Dangaus langai ir, stebuklinės šviesos paviliota, per aukštus kalnus, per žemus klonius su šyvais žirgais, nauju važeliu, geležiniais ratais, šilko botagais atvažiuoja Kalėda, atvežanti lašinių paltis, dešrų kartis, mergoms bielynas, riešutų maišelius, aukso kupkus, sidabro žiedus... Kalėdos dovanos – visa, kas žmogų padaro tikrai laimingą: sveikata, linksmybė, meilė, sotumas... Šventė! Archyvinė tautosaka, nors ir menku aidu, vis dar atsiliepia vyresniųjų prisiminimuose: „Kap šara gudyna, tai su tetu Judi atsisdam pas pečiukų ir giedam: „Oi atvažiuoja šventos Kalėdos. / Oi kalėda, da kalėdzien. / Su rugių sietu, / Su dešrų karcu, / Su lašinių palcu, / Oi kalėda, da kalėdzien...“ Kap nelauksi? Adventi vaiku nedavė kušnelio mėsos, pieno lašo neragėjai... O ca jau vienų dieną atvažiuos Kalėda ir atrakis kamarų, prikraus stalų, valgyk, kiek telpa. Laukėm tų Kalėdų kap saulės!“ (Jecenta Balčienė, g. 1910 m. Margionių k., Varėnos r.) „Moma, tai kadu gi tos Kalėdos atais? O dar cik prasdėjis adventas... Kalėdos už keturių kalnų ir keturių klonių. Jau važiuoja, ketris šyvus arklius paskinkius. O jau gražumas tų arklių! Geri būsit, tai ir pamacysit, o jei naravosit, būsit išsivertę, tai pavoš po kodzu ir nei nemacysit, kap prašvilps Kalėdos... Tai mūs momos žodžiai“ (Bronė Daučianskienė, g. 1927 m. Puvočių k., Varėnos r.). Panašiai apie Kalėdas vaikų numanyta ir kitame Lietuvos pakraštyje: „Mes gyvenom prie nedidelio nuosavo miškelio, o toliau matėsi didelis pušynas... Pasninga, tai mes tėvelio klausiam: ar toli Kalėdos? Oi, dar už pušyno! Bėgam ant keliuko ir žiūrim, žiūrim, galgi jau ateina... Paskiau jau sako – pušyni Kalėdos. Jau mum smagiau. Vėl bėgam ant kelio, laužiam eglės šakas, klojam, kad tik greičiau ateitų Kalėdos. Kadu gi bus mūs miškelin! Kūčios, nu tai, vaikai, sėskim prie stalo, papoteriaukim – jau Kalėdos mūs miškely, o dvyliktą valandų ateis gryčian. A jau mes iš popieriaus visa ko pridari, tai jau dovanos Kalėdom. Parašom laiškų ir viskų padedam po eglutę“ (Ona Barčinskienė, g. 1935 m. Gudonių k., Jonavos r.). Kalėdas kaip personifikuotą sėkmę (ypatingą linksmybę, smaguriavimą, pramogą ir kt.) išivaizdavę, ja įtikėję Užnemunės džiukų vaikai. Kalėda tūnodavusi gerajame pirkios kampe už rankšluosčio arba, atvirkščiai, juodajame – ant krosnies, už balanų. „Jau Kalėdos artėja, tai mes žinom, kad valgysim kleckus su aguonapieniū, kad tėvai gal vešis bažnyčion... Žinojom, kad Kalėdos jau už abrūso kampan paskavojį ir seka vaikus, ar geri... Jei kas, tai ir grasiua vaikam: „Oi jūs, varlės, nežinot, kad Kalėdos jau už abrūso ir viskų ragi!“ (Natalija Čiurlionytė, g. 1930 m. Panaros k., Varėnos r.) Aišku, kad ir naujai pakabintas abrūsas, ir didžiausia balanų krūva atsiranda belaukiant Kalėdų, tai vis artėjančios šventės ženklai. Šventės išskirtybė, ilgėsys, ypatingas laukimas ne tik materializuojasi – ji naudota ir kaip auklėjimo (baidymo) priemonė. Ir tai nulemta gerai žinomų mitinių būtybių, pirmiausia laumių, „charakterio“ dvilypumo – jos ir gelbsti, ir baudžia: „Pircin gi Kūcion būdavo laumės už krosnies. Sakydavo, ale ar ten buvo, ar ne, nežinau. Sako, laumės už krosnies sėdi. Vis vaikus strošydavo, sako, palauk, laumė tuoj iš po krosnies išlīs ir tau bus Kalėdos. Moteros jom paliecki vandenio nusprausc už tai, kad jos ne visadu būna piktos...“ (Ona Kuzbarskienė, g. 1922 m. Mištūnų k., Šalčininkų r.) Kraštotylininkas Vladas Skrebiškis Čiulėnuose (Molėtų r.) užrašė, kad seneliai vaikams sakydavę, jog Kūčių naktį raganos pirty prausias; ten rasdavo jų paliktų pėdsakų.

Dzūkijoje, rytų Aukštaitijoje minėta Kūčia, Kalėdų dzedas, kurių pirminė pareiga buvo pagrasinti. „Mama sakajo, kad išneša ratelius, sako, kad jei nesuverpsi iki Kūčių, tai Kūčia pridirs į kuodelį. Ir mum tos Kūčios baisu, mes viskų sutvarkom, lovas tik klojam, skubinamės“ (Vanda Pukalskienė, g. 1943 m. Pivoriškių k., Ignalinos r.). „Kalėdų dzedas ras kuodelį ir uždegs. Iškavoja ratelius, o jei bernai randa, tai ir padega an juoko kuodelį – Dziedu bėda“ (Agota Žitkauskienė, g. 1911 m. Kapčiamiesčio mstl., Lazdijų r.). Apie Kapčiamiestį vaikams liepdavo palikti savo dubenėlyje kūčiukų (bambolikių), nes naktį jų lankyti ateis Kūčinukas. Prisiminimai iš vaikystės: „Ateis Kalėdos tai jau kap didžiausia viešnia. Mama, būdavo, iš prastos drobės terbukės pasiuva. Mama prie pečiaus šližikus kepa, o mes stovim iš šonų su terbukėm. Po vieną, du vienam kitam terbėlėn immeta, tai kad jau džiaugsmo, jau mes apdovanoti...“ (Ona Sinkevičienė, g. 1917 m. Sepioniškių k., Prienų r.) „Kalėdų dzeduku niekas nesirėdė, ale kap dar visai maži buvom, tai buvo kalba, kad geriem vaikam Dziedukas gali gražių kleckelių atnešc per Kalėdas. Ir būna, kad ryti atsikėlį randam gražių kleckelių. Tarbukėn sudėta randzi ty, kur guli. Jei buvai negeras, tai mažiau ir ne tokių gražių kleckų randzi terbelėn. Randzi pyrmų Kalėdų dzedu, ryti – Kalėdų dzedukas padėjo“ (Marytė Korkutienė, g. 1923 m. Pavarėnio k., Varėnos r.). „Pas ma tėvus jokių dovanų nebuvo. Mama Kalėdom iškepa „antukį“. Padaro iš kleckucijų tešlos kap „antukį“ ir dzaugies. Vakari valgai kleckų kiek nori, o Kalėdų rytų padalina kleckų ir po „antukį“. Kapšėlį pasruoši. Laikai kapšėlį pasruošus ir padalina tuos likusius kleckus ir „antukį“. Kapšėliai nuo cukraus ar pasisiuvi iš audek-

lo specialų kleckam sudėc. Pirmiausia kleckus suvalgai, o „antuki“ pasdzaugi“ (Stasė Čeikauskienė, g. 1926 m. Panošiškių k., Trakų r.). Dar vienas pasakojimas: „Bobute Kalėdų tikėjom. Ar bobutė ateis? Šunis net uždarydavom... Mes mamos paklausiam – per kur ateis? Parodo į tokį langelį, tai, kai tėvai nemato, mes paimam ir atidarom tą langelį, kad tik bobutė ateitų... Į kojines dovanas įdės. O tas senelis ar bobutė tai tėvas ar mama. Jie į tas kojines įdeda ir apgaudinėja...“ (Emilija Jočiūnaitė, g. 1924 m. Rusonių k., Kaišiadorių r.) Atkreipkite dėmesį, kad tie, kas neša dovanas, vis dar įvardijami kaip moteriškosios giminės „asabos“. Buvusią moterišką personifikuotą veikėją primena ir senieji kūčiukų pavadinimai – Kalėdos kleckeliai, Kalėdonos bandelės, Kalėdinos prėsninkai... Bet personažas vis labiau „vyriškėja“.

Kalėdų laikas toks ypatingas, kad, rodos, ir tikrojo, senojo Dievo pasirodymas žemėje – visiškai suprantamas. Ignalinos apylinkėse vyresnieji ir dabar pasako: „Atarašo (Trijų Karalių) vakare pats Dievas blynomis (vyžomis) apsiavęs ateina į kuokinę“ (Elžbieta Viladkienė, Laumakės k., Ignalinos r.). Dievas nulemia mirtį, gimimą, derliaus sėkmę, leidžia nuspėti ateitį... ir atneša smulkų pinigėlių ar kūcinę bandelę... Šiuose pasakojimuose galima nujauti senovinių apeigų, susijusių su Dievu žemėje, atgarsių. XX a. pradžioje šeimininkas Kūčių vakarą apie trobą apnešdavęs Kūčių duonos kepa-lą ar kraitelę su patiekalais. Šeimininkė turėjusi paklausti: „Kas čia eina?“ Atsakoma: „Dievulis.“ Tada atidaromos durys ir „Dievulis“ kviečiamas į vidų. Pranės Dundulienės mąnymu, taip vaizduotas sudievinatas prosenis, įpėdiniamis nešantis palaimą, gerovę, kurią suteiksianti naujų ūkinių metų pradžia, būsimas derlius. Prieiname prie mirusiųjų-vėlių, ir ne taip svarbu, ar tai persirengėliai, vaizduojantys mitinius protėvius iš anapus, ar tik nujaučiamos neseniai mirusių namiškių vėlės, ar elgetos – laukiami garbingi svečiai. Su Dievu ir mirusiais protėviais ypač siejami benamiai varguoliai, užklystantys Kūčių vakarą: „Jei per Kūčias svečias ateina, tai šeimoje didelė laimė. I per vienas Kūčias atėjo varginga senelė, apsikabinus krepšiais, i įsiprašė nakvynės. Su džiaugsmu jų priėmė, kad joj laimį šeimynai Kūčios pasilikus atneš. Vargeta Kūčioj – tai kap Dievas būtų ažejis“ (Leonora Trapikaitė, g. 1919 m. Švenčionyse). Aušra Simoniukštytė, tyrinėjusi elgetų gyvenimą, yra rašiusi, kad pastarųjų malda gali sušalinti sveikata, nulemti gerą santuokinę sėkmę, padėti susilaukti vaikų, apsaugoti derlių nuo krušos ir perkūnijos. Nepagarba elgetai priešaukdavo bausių nelaimių („Elgetos ir elgetavimas“, *Liudies kultūra*, 1994, Nr. 5, p. 15–17). Per didžiąsias kalendorines šventes elgetų malda – didžiausia dovana mirusiesiems: „...dūšios atsikaladzina, kap žebrokas poterius už jas sukalba. Jau jom Kalėdos“ (Marė Jazukevičienė, g. 1911 m. Perlojos k., Varėnos r.). Kuo ne dieviškos galios! Žinoma, kad prie to prisidėjo ir minėti pasakojimai apie kadaise elgeta pasivertusį ir po žemę vaikštinėjusį Dievulį: „Pasajo, kad kadaise Dziewas vaikščiojo po žemį apsirėngis žebroku, bet argi gali būc prauda? Sako, kad nesjuoktai iš žebroko, jis gali padaryc, kad tu juoksies ir nenustosi...“ (Stasė Karpavičienė, g. 1924 m. Druckūnų k., Varėnos r.)

Verti dėmesio tikėjimai, kad per visą Kūčių vakariene negalima šaukšto paleisti iš rankų, pavalgus būtina jį apversti, padėti neseniai mirusiam šeimos nariui ir kt. Labai dažni tokie prisiminimai: „Išėina, per Kūčias ateina vėlės an Kūčių. Pasajoja, kad vėlės ateina naktį ir pažiūro, kokias Kūčias valgo. Uždegi žvakį, an lango pastatai, sako, jom

šviesų duodzi. Vis atsigulu po Kūčių, sakau, nei negirdzim, ar jos ateina, ar jos atsidaro duris, ar jos aplankė mus, ar ne? Sako, kožnų Kūčių aplanko savo namų mirusieji. Moma, būdavo, liepia apė bliūdų su kleckais atramdzinėc šaukštus. Jei rasi savo šaukštų nugriuvusį, tai jau mirsi...“ (Veronika Verseckaitė, g. 1914 m. Mištūnų k., Šalčininkų r.) Pavyko užrašyti ir retesnių tikėjimų, susijusių su šaukštais: „Mes jau valgėm metaliniais šaukštais, bet per Kūčias tėvelis ištraukdavo medinius šaukštus. Mes turėjom labai gražius išpašytus medinius šaukštus, kuriuos ištraukdavo tik per Kūčias. Kiekvienas turėjom savo šaukštą. Vienų vaikų buvo išpiešta ant šaukšto uogelės, o mano – paukščiukas. Būtinai mediniais valgėm. Pavalgom, užverčiam, o kitą dieną juos nušluosto ir vėl padeda iki kitų Kūčių“ (Aldona Tenienė, g. 1946 m. Kalnelių k., Jonišio r.). „Močiutė, mama liepdavo pavalgus šaukštus pakist po šienu. Valgių visų palieka, tik šaukštus kiša po šienu, o peilius išneša. Sakė, ateina dūšios, jos ragaus valgus“ (Angelė Jurkonytė, g. 1937 m. Liepakalnio k., Lazdijų r.). Ona Maleckienė, g. 1928 m. Užgirėlio k., Kaišiadorių r., papasakojo: „Kai pavalgo, tai visus šaukštus ant stalo palieka ažuverstus. Ryte bėgam žiūrēt, ar nerasi atversto šaukšto. Jei atrandam, tai sakom, kad buvo atėję dūšios. Mama Kalėdom kepdavo pyragus. Ištrauks iš pečiaus ir padeda ant suolo. Kožnas Kalėdas atsikeliam, kad vieno pyrago nėra. Mama sako, kol jūs miegojot, tai atėjo dūšios ir išsinešė pyragą. Mes, vaikai, verkdamom – labai gaila pyrago... Dūšios pareina dvyliktą valandą, jos panašios į tą numirusį žmogų, bet labai mažos, kaip dangaus paukščiukai...“ Vėlės pasiima pyragą, bet kartais palieka lauktuvių: „Savo šaukštus pavalgę užverčiam, o ryte bėgam žiūrēt, ką po šaukštu rasim. Mažmožį kokį – kūcinuką, cukierkutę ar centą... Tai jau gal dūšios bus palikę“ (Antosė Kriščiūnienė, g. 1908 m. Raugalų k., Šakių r.). Galima nujauti, kad vėlės dovanas palieka ir šiais atvejais: „Ant Kūčios (mes trys buvom – dvi seserys ir brolis) pasisiuavam maišiukus. Motina, kai kleckus išima, tai sudeda į maišiukus vienam, antram, trečiam... Miegam po stalu ant šieno, kur dūšios miegos, tai tam šiene ryte randam pribertą kleckučių, tai puolam rinkti ir kiekvienas dedam į savo terbelę...“ (Ieva Miknevičienė, g. 1920 m. Dovainonių k., Kaišiadorių r.)

Dar vienas stebuklų nakties svečias nebuvelis – avinėlis. „Vakare tėvelis šieno atneša su maišu. Deda šieno ant stalo, o kiek lieka, deda po stalu. Vieni sako, kad dūšiom pailsēt, kiti – kad avinėlis ateis ir turės kur pagulēt. Sakydavo, kad vaikai geriau augs, bus sveiki, jei per Kūčias miegos po stalu, ant šieno. Mes, vaikai, daug kartų miegojom ant šieno po stalu. Kiti sakydavo, kad miegant po stalu visokios baidyklės sapnuojasi, bet mes labai ramiai, saldžiai išsimiegojom“ (Marytė Televičienė, g. 1928 m. Margų k., Kaišiadorių r.). „Šieno karzynka po stalu, kad avinėlių sulauksim. Turim krepšiuokus kleckų, avinėlio atneštų, tai patys valgom ir duodam vaikams, kurie ateina pabliaut avinėliais po langais“ (Janina Kadonienė, g. 1913 m. Jonišio mstl., Molėtų r.). Ne dyvai, kad avinėlis, neatskiriama valstiečio gyvulių ūkio dalis, „dalyvaudavo“ vaikiškuose ilgiausios nakties stebukuose. Tikėjimus apie avinėlio pasirodymą prie šventinio stalo galėjo nulemti tai, kad metų užbaigos laikas gyvuliams kartais ešą suteikia stebuklinių savybių. Juk indoeuropiečių pomirtinis gyvenimas buvo išivaizduojamas kaip pieva su besigančiais galvijais – mirusiais, šios pažiūros ilgainiui susipynė su krikščioniška legenda apie Kristaus gimimą tvartelyje tarp gyvulių. Nepraleistas pro ausis ir evangelinis tekstas, kai šv. Jonas žmonėms pasirodžiusį Kristų pavadino Dievo avinėliu...

Šilutės apylinkėse vaikams dovanas tebeneša zuikis. Užrašyti prisiminimai, kaip Kalėdų eglutė (juk tik medis!) vaikams dalija džiaugsimą ir net dovanas: „Kalėdų rytų atsikeliam ir jau randam eglutį papuoštų: bandukės, spanguolės an siūlo suvertos ir burokiniai liktorėliai dega... Tai jau mum Kalėdų dovana. Tai jau tėvaičio darbas“ (Levūnė Puzonienė, g. 1923 m. Krikštėnų k., Ukmergės r.). „Aglutį puošdavom ne par Kūčias, o pirmūdien Kalėdų, kabindavo unt jos saldainių ir sausainių (pėnykėlių), visokių motuta prikepdavo, būdavo tai kokia karvyta, tai kai koks šuniukas iš pėnykėlio – ir pakabintas unt aglutas. [...] O suvolgyt tos papuošalus, tai ailių pasakei ir volgyk. Ailių gali pasakyt aglutaui, kad ir niekas negirdi, tadu gali nusiskint saldainį arba sausainį ir volgyt“ (Bronė Varnauskienė, g. 1920 m. Gindvilių k., Kupiškio r.).

Idomu, kad neklauzdoms vaikams apie Šiaulius, Biržus ir kt. dėjo anglies gabaliuką, apie Joniškį – bulvę, o Suvalkijoje – grieščio išpjovą. Arba: „Tėvas ar mama pakabina vaikų kojineles ar kapšiuoką ant eglutės. Jei geriems vaikams, tai dovanėlė įdeda, o tas mano broliukas buvo pakykęs, tai jam samanų įdėdavo, tai jis verkdamo. Mama pagailėdavo; sakydavo, tu žiūrėk, gal tau pakabinta iš kitos pusės. Pažiūrėdavo ir rasdavo kokį meduolį“ (Emilija Jočiūnaitė, g. 1924 m. Rusonių k., Kaišiadorių r.).

Vienu lietimu

Bet namai minkštėjo nuo karščio kaip vaškas. Kiekvieną gatvę, rodės, galėjai pasukti sau norima linkme, nulipdyti reikiama balkoną pokalbiams tamsoje. Atmintinai išmokome, kada kurioje gatvės pusėje krinta šešėlis. Moterų rankinėse išdžiūvo blakstienų tušas. Nagų lakas. Pažadai sau. Ilgi sijonai reiškė skudurą, limpančių prie kojų. Santana lankėsi beveik kiekviename bute, ypač vakarais, kurie nė kiek neatvėsdavo. Ypač naktimis, kurios nė kiek neatvėsdavo. Gal kur nesilankė, bet ištiesai mirko kartu – sriubčiojo degtinę, skaitė „Šių laikų lietuvių romaną“. Ir dienos buvo. Buvo romanai.

– Mums nieko neišeis, – paruoštos tavo frazės gulė kaip šaligatvio plytelės. Labai tvarkingai. Sutikau iš karto. Tik paklausiau, kur dingo jausmai.

– Niekada jų nebuvo.

Tai tau ne nagų lakas, kad išdžiūtų. Net ne telefono numeris. Jausmų nebuvo. Va tokia buvo ta vasara. Dėl karščio, aišku, visi stengėsi ir liestis vienas prie kito kuo mažiau, seksą bandė pakeisti draugyste. Tu bandei.

– Likime tik draugai. Žinau, kas priešingu atveju atsitiks. Bus tau blogai. Man blogai. Skiriamės, kol dar laikas. Draugai – mažiausiai kainuos. Pigus sprendimas. Beveik nieko nekainuos, – kartojai.

Mane palikai. Bendru susitarimu. Niekada nebesiliesti.

– Kažin, kas būna po to, kai žmonės išsiskiria?

Kai žmonės išsiskiria, jie ramiai eina į vakarėlį kartu. Nes jau galima, yra tik draugai, tada nebereikia slėptis, galvoti, kaip naktį apsikabinti, kad nebūtų per karšta.

– Prisėsk, ką gersi?

Galima sėdėti greta. Gerti iš atskirų taurių. Iš vienos taurės. Kai tave kas nors palieka, gali tik pritarti. Mes išsiskyrėme vakar. Kai tave palieka, staiga prisimeni visus, kurie tave paliko. Kai taip išsiskiri – bendru susitarimu, niekada nieko nebebūni palikusi. Palieka tik tave. Ir, žinoma, niekas niekada nebūna tavęs mylėjęs. Todėl gali skambinti kam tik nori ir visai nebaisu. Nieko baisaus atsitikti negali, nes niekas nėra manęs mylėjęs. Niekada. Ir paskambini. Labai saugu. Nieko nekainuoja.

– Pašokti? – klausia Santana.

– Truputį problema pašokti ir nesiliesti.

Tau viskas pavyksta.

– Gali ramiai gerti, parnešim, jei būsi labai girta, – juokiesi. Ir aš geriu sau. Ir šoku sau. Kodėl ne. Nesvarbu, kad pakeli ant rankų ir apsuki. Kai nėra jausmų, galva irgi apsikabinti negali. Nebent nuo vyno. Apsisuka, aišku. Na ir kas. Gi nuo vyno.

– Kokie švelnūs tavo plaukai, – tyliai ištari.

Iš kur žinai, nepaglostęs? Matyt, atsimeni, sakau sau. Dar yra truputis vyno. Dar yra truputis svarbių pokalbių, žinių, juoko. Juokiamės. Kažkas netyčia liečia mano koją. Tu lieti. Netyčia, tikrai tikrai. Tada gal ir namo laikas. Ir pagaliau į nuosavus namus. Kai esi išsiskyręs su kuo nors, niekas nieko nelydi. Tik šiaip mums pakeliui. Iš tiesų pakeliui! Ir einame. Nesiliesdami, bet kalbamės. Kažką gi vis tiek kalbamės. Kažką juokiamės. Visą kelią. Vakaras karštas,

tamsoje namai, asfaltas kaip minkštas vaškas. Atrodo, kad gali suformuoti, ką panorėjęs, nulipdyti reikiama balkoną pokalbiams, gatvės posūkį, kokį nori posūkį. Laiptinės durys įkaitusios nuo vasaros, kažin, kaip atsidarysi, pamąstau. O viskas lydosi, tirpsta, durys varva ant laiptelių, slysta ištiesi gabalai.

Ir tu vienu lietimu lėtai lėtai vedi už rankos mane į balkoną.

Bet aš jau esu paskambinusi.

•

– Jei nepasirodysi per dešimt minučių, nebeįleisiu, – sakai. Vėluoju. Lauki. Daug, visada vėluoju. Užmiršusi. Išsi- blaškiusi. Mes seniai nesimatėm. Mes turėjom seniai apie daug ką pakalbėt. Daug lauki. Vakarienė. Vynas. Jaučiu, kaip man skauda tavo laukimą.

– Ką naujo parašei?

Daug degtinės, visada su tavimi daug degtinės. Ant gretimos kėdės ją sriubčioja Santana.

– Matei, koks mano bute balkonas? – klausi. – Praeitą kartą turbūt nepastebėjai?

Nepastebėjau. Daug ko nepastebėjau. Pažadų sau. O tu – kad mano rankinėje išdžiūvo blakstienų tušas.

– Vaizdai, karštis, daugybė vaizdų, kuriuos parašiau per tą laiką.

– Taip, mes seniai nesimatėm.

– Kažin, kokie būna nauji vaizdai? Nematyti? Neliesti.

– Prisėsk, ką gersi? – klausi.

Ir aš geriu sau. Tu groji sau, man, tavo žemas pragertas balsas toks pat. Gula tvarkingai, kaip šaligatvio plytelės.

– Atsimenu, – sakau. Dar truputis vyno. Dar truputis svarbių pokalbių, žinių, juoko. Juokiamės. Netyčia nelieti mano kojos. Tik žiūri, kaip aš esu atėjusi.

– Kaip gerai, kad mes likome tik draugai. Praeitą kartą. Nesugadinome visko prisilietimais, – kartoji. Ne kartą man sakai. Jaučiu, kaip tau skauda, kai sakai. Skauda, kai juokiesi.

– Gali ramiai gerti, iškviesiu taksi, jei būsi labai girta, – juokiesi. Kažką nesijuoki.

Vakaras karštas, tamsoje namai, asfaltas kaip minkštas vaškas. Atrodo, kad gali suformuoti, ką panorėjęs, nulipdyti reikiama vaizdą, gatvės posūkį, kokį nori posūkį. Gal ir namo laikas. Į nuosavus namus. Kai esi neprisilietęs su kuo nors, niekas nieko nelydi. Švinta. Vaizdas lydosi, tirpsta, durys varva ant laiptelių, slysta ištiesi gabalai. Kažin, kur dingo taksi? Pasilenkiu atsiveikinti – bučiny, paprastasis, tas, kuris tik tradicija.

– Kažin, kas būna po to, kai žmonės išsiskiria?

– Kokie švelnūs tavo plaukai, – tyliai ištari.

Vienu lietimu lėtai lėtai glostai man nugarą, kaklą, pečius, plaukus. Laukia taksi. Suprantu, kad jei dar kada man paskambinsi, teks eiti su tavimi į balkoną parūkyti.

Paskambini:

– Jau esu.

Vėluoju. Lauki. Daug, visada vėluoju. Kažin, kiek kartų tu manęs laukei, apsimesdamas, kad dirbi? Kaip visada taikliai groja Santana. Tai aš visada pasakau kažką ne pagal temą. Kažin, kiek mano tekstų suplėšei, net neskaitęs? Kodėl mes pykomės? Sakydavai:

– Neturiu laiko būti tik draugas.

Man neturėjai, aš neturėjau kažko kito. Mano jausmų nebuvo? Nebuvo tik taip karšta, buvo žiema, buvo jausmai. Kažin, ko mums trūksta, kai ištariame:

– Likime tik draugai. Niekada nesiliesti, – tai aš taip pasakiau. Aš, ne tu. Sakydavau ne kartą. Nesutikai niekada. Gal todėl niekada nėjai su manim į vakarėlį. Negėrei su manimi. Žiūriu, kaip nuo karščio tirpsta gatvė, visa kaip iš vaško, bet kuriame fasade gali nulipdyti balkoną pokalbiui. Žiūri, kaip aš prieinu:

– Prisėsk, ką gersi?

Vėl galime sėdėti greta. Mes seniai nesimatėm. Mes turėjom seniai apie daug ką pakalbėt. Mūsų, mes nebuvom, buvau aš, buvai tu, aš, tu. Aš, tu. Atskirti kableliais, atskirti siena, aš visuomet girdėjau, kaip tu vaikštai gretimame kambaryje. Dirbom kartu. Buvome draugai. Girdėjau, kaip tu įsimyli. Tu girdėjai, kaip aš tamsoje tau paduodu raktus. Mes buvome visada. Kontoroje tos sienos tokios plonos – kaip iš popieriaus. Daug tekstų iš jo sukūrėme.

– Man išdžiūsta dažai, kai tu išeini.

– Likome su juo draugai, – atsakau.

– Mes su ja nebesusitinkame, – sakai. Paruoštos mūsų frazės gula kaip šaligatvio plytelės. Labai tvarkingai. Tik paklausiau, kur dingo jausmai. Jai. Ne man. Labai saugu. Nieko nekainuoja.

– Kažin, kas būna po to, kai žmonės išsiskiria?

– Sveika įsimylėti, – kuris iš mūsų tai sako?

Įsimylėdavome, kad turėtume popieriaus, kad turėtume ką rašyti vienas kitam. Matyt, atsimeni, sakau sau.

– Su tavo pagalba galėčiau aprašyti balkoną, – ištari labai atsargiai, kad nesuklyščiau, neatskirčiau kableliais. Aš sutinku iš karto.

– Parūkom, – atsakau.

Tu lėtai lėtai vienu lietimu už rankos vedi mane į tą balkoną. Jis kvepia šviežiais dažais. Kokie būna nauji žodžiai? Negirdėti. Vakarejant dangus lydosi, teka žemyn stogų atšvaitai. Visada esi paskambinęs. Net žiemą nebuvo sienų, už kurių galėtum vaikščioti. Pasislėpti.

Niekada neleiskite savo mylimiesiems kažkam paskambinti, net jei jie turi teisę į tą vienintelį skambutį, ypač jei juos paliekate.

AISTĖ KISARAUSKAITĖ

Kelionės tikslas – šventinė „Krambambulia“

Negalėčiau savęs vadinti keliautoja. Ne todėl, kad niekur nekeliauju (esu aplankiusi ne vieną dešimtį svečių kraštų), bet todėl, kad keliaudama niekuomet negaliu atsikratyti keisčiausių, dažnai itin juokingų ir paikų išipareigojimų, nepajėgiu jų paleist nuo prištusios egzistencija trenkiančių pavardelių ir lyg koks Rusijos, Kinijos ar Indijos keliautojų guru sušukt: „Esu laisva, nekenčiu šiuolaikinio turizmo ir pasaulio, žaibišku greičiu virstančio viena didele, iki koktumo pažįstama ir nuspėjama sąjunga.“ Keliaudama nieko nepaliekiau svetur sutiktų žmonių gyvenimuose, nieko ir sau nepasiimu. Jei tik yra galimybė, samdausi gidą ir tenkinuosi nuobodžiomis, bet saugiomis, jokių sukrečiančių patyrimų ar atverčių nepateikiančiomis kelionėmis.

Kuo daugiau keliauju, tuo labiau tolstu nuo savęs. Veikiausiai mane derėtų vadinti turistė. Tiesa, tokia, kurios netenkina išdarinėti ir ant lėkštutės patiekta žuvis, tegul ir pirmą kartą ragaujama, bet visgi ne pačios pagauta. Tokia, kuriai emocinė patirtis vertingesnė už pažintinę, kitaip tariant, nostalgijos kamuojama, postmodernizmo ir dekonstrukcijos laikų išugdyta vartotoja. Būtent taip mane pavadino vienos „nestandartines keliones“ organizuojančios turizmo

agentūros darbuotoja, kaip vėliau sužinojau, nedarbo atginta iš Lietuvos kultūros tyrimų instituto. Jos sofistika buvo tokia: „Kadangi esate postmoderni, šiuolaikinė vartotoja, vertinanti postmaterialistines vertybes ir akstinama su jumis užaugusio nostalgijos jausmo, kelionė į šią šalį jums bus pati tinkamiausia. Ne ne, neskubėkit, neklauskit, kokia tai šalis, pavadinimą sužinosit vėliau, pati atspėsit. Nereikia jokių išankstinių nuostatų, antraip niekur neišvažiuosit. Klausykite, sutelkite savo mintis, o svarbiausia – jusles. Asmeninė, socialinė, istorinė nostalgija padės atpažinti mano rekomenduojamą šalį.“

Atidžiai išklausiu. Atpažinau. Nuvykau. Mėginama kompensuoti nostalgiją keliančius praradimus, papasakosiu.

Kraštas, kuriame visai neseniai teko apsilankyti, pilnas kultūrinės egzotikos ir gerai pažįstamos realybės. Menkai pramintais, prieš kelis šimtmečius dieną naktį dundėjusiais takais takeliais jis subtiliai veda prie lietuviškų ištakų. Tai šalis, kuri tik nuo XIX amžiaus pabaigos pradėta vadinti dabar žinomu vardu, taigi kaip valstybė – gana jauna. Ten gyvenantys žmonės pasirodė besą kuklūs, draugiški, tolerantiški ir nepretenzingi ryškiai mėlynos spalvos ir nemoder-

naus nacionalizmo garbintojai. Iš tiesų, niekur taip primityviai ir dažnai nemačiau lipinant žodžio „nacionalinis“: nacionalinė biblioteka, nacionalinis muziejus, nacionalinis cirkas, teatras, archyvas, sportas. Beje, pastarasis itin propaguojamas vienatinio šalies vado – galingojo tėtušio, savo valdymą vadinančio „krištolinio indo nešimu“. Tą indą jis neša ir žaisdamas taip mėgstamą ledo ritulį, ir slidinėdamas, ir kurdamas įvairius mistinius fondus, ir formuodamas pagrindines struktūras, vėliau tampančias įstatymines.

Mirganti toje šalyje žodinė atributika mažumėlę trenkia nevisavertiškumu. Iš jo mėginama vaduotis gatvių stenduose ryškiais spalvomis teplojamais ir ant aukščiausių miestų pastatų keliamais šūkais: „Kartu mes esame didi tauta“ arba „Čia šalis, kurioje kiekvienas žmogus – vertybė.“ Sunku suprasti – karikatūrinis patriotizmas kuriamas diktatoriaus rimbams švyščiojant ar kirbant tikroms (mūsųose seniai nunykusioms) patriotiškomis paskatomis.

Kelionės tikslas – šventinė „Krambambulia“

Atkelta iš p. 11

O gal čia koją kiša ideologija? Juk toj šaly, kaip niekur kitur, išsijuosus rūpinamasi kiekvieno žmogaus sotumu, jo laime, stabilumu, saugumu, tvarkinga, patrauklia išvaizda, kasdieniu pritekliumi – tobulo gyvenimo dekoracija, tinkama rodyti tyčia ir netyčia užklydusiems turistams. Prie dekoracijų atributikos priklausytų ir nuotaikingai miestų gatvėse plevėsuojančios vėliavėlės, prie užiančių gamyklų iškabintos darbo pirmūnų fotografijos, pavyzdinčiai restauruoti sovietiniai stabai, nauji, itin šiuolaikiški raudono, mėlyno, žalio, geltono kolorito kvartalai, sostinės senamiestyje stirsantys butaforiniai namukai („įpareigoti“ priminti garbingą krašto praeitį), gausingi teniso aikštynai, sporto kompleksai, neretai performuojami į didžiules lauko prekyvietes. Visi tie net ir užsieniečiui lengvai įskaitomi ženklai (priešingai nei, tarkim, vargiai iššifruojami, iš kirilicos ir lotyniškų raidžių sulipinti miestų ir kaimų lentelių užrašai) byloja apie demokratiją pažįstančią, bet vangiai išpažįstančią šalį. Šitai liudytų tik du krašte leidžiami opoziciniai laikraščiai – dviejų su kaupu pakanka, mat didesnis skaičius jau gali iškraipyti iš anksto rūpestingo autoriaus sudėliotą, nekeistiną, saviems ir svetimiems demonstruojamo filmo scenarijų. Derėtų trumpai pristatyti tą scenarijų: viduramžių pastoralės intonacijomis pasakojama apie Europos viduryje klestinčią valstybę, kurioje plyti lygūs laukai, tiesūs ir platus keliai, stebėtinai švarūs, saugūs ir svetingi miestai, kur nėra jokių piktadarių, kur „stebuklas“ kuriamas dėl vienintelio, saugomo, mylimo, globojamo, garbinamo liaudies žmogaus. Ak, kaip mėlyna akyse ir mintyse, ir danguj! Apmaudu, kai tą tyrą scenarijų mėlį ima ir sudrumsčia rusų kalbos bendratimis poringaujanti, žydrojon šalin iš tolimosios Kinijos atvykusi geltonveidė studenčiukė. Ji drauge su vietine lyg neoninis žibintas plieskiančia ilgaplauke prieina prie manęs ir nepašyta ima berti: „Čia mes turime teisę būti. Čia būti mūsų šalis. Čia mūsų daug dirbti, mokytis, gyventi. Mūsų valstybė čia investuoti 400 milijonų dolerių į celiuliozės fabriko, dviejų naujų elektrinių ir viešbučių kompleksą „Pekinas“ statybą, 600 milijonų dolerių – į tarptautinio oro uosto modernizaciją. Betgi ši šalis mūsų nemylėti, įtarinėti, šnipinėti, skųsti.“ – „Kodėl jūs čia, dėl ko atvykote?“ – ne pagal scenarijų išsprūsta. „Mes mėgti kasdienes rikiuotes, darbo uniformas, drausmę ir paklusnumą. O ką mėgti jūs?“ Man net nespėjus prasižioti, priešais stovinti baltakasė išpūškina: „Visi jie čia plūsta dėl pigaus kuro ir cigarečių. Mūsų šalis jiems kaip jūsų Kinijai Tibetas – galybė neišnaudotų išteklių, ir dar pačiame Europos centre. Tik mūsų taip lengvai nepaimsi, tėtušio neįveiksi, jo tėviškos „rimbo ir meduolio“ politikos nesužlugdysi. Kovojava bus tais pačiais metodais kaip ir su čiabuviais, dėl savo naivumo ir trumparegiškumo drįstančiais burnoti prieš ilgus metus kurtą režimą. Tiesą sakant, kova jau vyksta, ir itin sėkmingai – kiekvienam, net mažiausiai uždirbančiam, suteikiama galimybė įsigyti ne vieną butelį mūsų šalyje gaminamo rašalėlio. Tokiu būdu įprastinis kūną ir sielą stiprinantis maistas grimzta užmarštin, vietą užleidamas pigiems, įtampos įkaitintas mintis vėsinantiems lašams.“ Reikšmingų vietinės žodžių klausau stovėdama labai reikšmingoje vietoje – priešais Respublikos rūmus (*Palac respubliki*), ir visa esybe juntū, kad kažin ko labai reikšmingo neįstengiu suvokti. Mano postmodernią sąmonę, be menkiausio atokvėpio kvestionuojančią grožio ir doros sintezę, kažkas begėdiškai apgaudinėja. Gal tai optinė apgaulė, sudėliota iš pokario statybos stalinistinių namų, olimpijų stadionų, liaudiškais motyvais išgražintų daugiaaukščių, naujos statybos cerkvių, „Shangri-La“ kazino (beje, norint į jį patekti, reikia pirkti lošimo žetonų už 5 tūkstančius JAV dolerių), sterilus, jokių natūralios gyvybės ženklų nerodančio sostinės centro?

Šaligatviu pražygiuoja vaikai kariškais drabužiais. Pasikui juos taratum skruzdėlės iš griūvančio skruzdėlyno pasileidžia oranžinių valytojų būrys. Minutė kita, ir vaikų pėdų nė kvapo – viskas užlyginta, sušluota, blizgūs saldinių popierėliai surinkti, tešviečia lietuvišką trispalvę primenanti nacionalinio alaus „Krinica“ reklama.

„Žinau, norėtum likti“, – pagiežingai burbteli lietuviškom kasom besiplaikstanti, bet svetima kalba dudenanti mergina. Bedusi pirštu į mano kuprinę, ant kurios šviečia raidės LT, porina toliau: „Nuo seno jus čia traukia. Pavydit mūsų tėtušio karūnos deimanto, didingųjų GUM’o ir CUM’o, teisėtai mums gražintos istorijos.“ Pritardama linksiu, kaip ir dera svetingon šalin atkakus. Kalbinga pašnekovė, mėgaudamasi kiekvienu savo žodžiu, ulba vis gyviau ir garsiau: „Mūsųose be jokių trukdžių veikia profesionalų sukurtas patikimas aparatas. Jo veikla nukreipta į šalies visavertiškumo įteisinimą, moralės, istorijos stiprinimą. Be kita ko, politinės informacijos struktūra taip puikiai sutvarkyta, kad net labiausiai užsisklendusią sąmonę geba švarinti nuo ryto iki vakaro. Ir jokio diktatoriško „-izmo“ mums neprikūšit! Viskas sudėliota atsižvelgiant į europietiškas vertybes – demokratiškas vystymasis, laisvi rinkimai, spaudos laisvė, žmogaus teisių gynimas. Trumpai saktant, tiesiog puikiai gyvenam, iki soties naudojamės nesenkantiomis gėrybėmis ir esam tikri dėl rytojaus, jūsų, atvykėlių, žodžiais tariant, „patogiai paklūstam režimui“. Taip, nesibijom šio žodžio ir to, kas juo įvardijama, nors ir didelė biurokratija, retam atėjūniui suprantama, nuolat kintanti teisinė sistema, šalies galvos inicijuojama ir pavyzdinčiai vykdoma protekcionistinė užsienio prekybos politika. Būtent dėl šio kritikuojamo režimo mūsųose seniai nesibaūtėja oligarchai ir monopolininkai, visa krašto ekonomika patikimai tarpsta stipriose tėtušio rankose. Jis neleidžia suvežti godžių privatininkų kastai, be jokių išskaičiavimų remia paprastą žmogų. Ir tai nėra joks socializmas, tai – sąžininga, racionali politinė santvarka, tegul ir autoritarinė. Vien tautiškos negalios ištikta inteligentijai ji nepatinka, mat neva trukdo realizuoti savo socialines ambicijas. Bet dėl to ilgai kurtas valstybės aparatas tikrai nesubyrės.“

„Tikiu“, – neištariu. Neištariu savo pašnekovėms nei „sudiev“, nei „iki pasimatymo“, nei „viso labo“. Mano žodžius nutildo gėda. Gėda, kad niekada neturėjau tokios tvirtos ir argumentuotos nuomonės apie savo šalį. Veikiausiai taip nutiko dėl nederlingame sklype sudygusių, menkai tręštų patriotizmo daigų, kuriuos lyg kokia pasiužolė nustelbė jau ne sykį mano minėta postmodernioji sąmonė. Iš egzistavusios vienintelės, abejonių nekeliančios tiesos ir savaiminių vertybių buvo sukirtas principinis pliuralizmas, anarchija, dekonstrukcija. Aplinkoje, kurioje augau ir tebeaugu, žinios buvo atskirtos nuo žinotojo ir įgijo prekės for-

mą. Žinojimas imtas mechaniškai gaminti, ir vien tik tam, kad būtų parduotas. Šitai itin iliustratyviai liudija populiarius periodiniai leidiniai ir internetas, be atvangos publikuodami verkšlenimus dėl blogo gyvenimo Lietuvoje, netiesioginius ir tiesioginius raginimus kuo skubiau iš to pražūtingo krašto bėgti. Sodybų tuštėjimo istorijos dabar mūsųose labai populiarios, lygiai taip pat kaip gerbiamų intelektualų pranašystės apie valstybingumo griūtį, politinio ir ekonominio suvereniteto praradimą.

Besibaigiant mano viešnagai žydrojoje šalyje, užsuku į Nacionalinį archyvą – tikiuosi ten rasti retus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraščius. Prakauli, kuoduota darbuotoja spriegia į mane įtarų žvilgsnį ir, tik išvydusi rankose spaudžiamą „Raudonosios aguonos“ maišelį, paklausia, ko pageidaučiau. Kyšteliu saldinius ir paprašau XVIII amžiuje Gardine išleistų tekstų. Moteriškė paima saldinių maišelį, nerūpestingai pavarto rankose, vypteli ir atsідūsėjusi taria: „Vėlei receptų ieškot. Iš kur atvykot? Iš Lietuvos? Ar jums savų trauktinių maža?“ Tyliau. Laukiu. Šioje šalyje mane kaip niekur kitur moko pavyzdinčiai tylėti ir laukti. Puikūs pedagoginiai metodai, grįžusi mėginsiu kur nors juos pritaikyti. Kuoduotoji kalba toliau: „Štai mūsiškiai pasirausė po senų ir retų spaudinių fondus ir surado. Didelius pinigus uždirbo iš XVIII amžiuje

gaminto, dabar jau nacionalinio tapusio alkoholinio gėrimo „Krambambulia“. Nežinot? Būtinai parvežkit to šventinio gėrimo saviškiams, pamatysit, kaip patiks. Juk šitaip geriau pažinsit mūsų tautą, įmėnsit krašto istorijos vingius. Žinia, mes ne tokie intelektualūs kaip kokie vokiečiai ir ne tokie racionalūs kaip prancūzai – mūsų identitete ryškesnės emocijos, o ne intelektas. Mūsų jausmingumas pasyvus, nedramatiškas, gimstantis ne iš gyvenimo konfliktškumo ar dvi-lypumo, bet iš mašlaus stebėjimo. Mes stebime mus supantį, globojantį ir teisiantį pasaulį, suraukę antakius stebime, patys bijome ir kartais kitus gąsdiname. Bet dažniausiai ramiai viską apsvarstom, dažnai tyylim, tyloj gimsta genialūs sprendimai. Galbūt mūsų kultūra ir nėra labai patraukli savo išorinėmis formomis, tačiau tikroji vertė slypi giliau, jei tik turėsit noro, paieškokit, suradusi nustebsit.“

Tikiu, kad nustebsiu, tik bėda, jog nuostaba, lygiai taip pat kaip ir patriotiški jausmai, seniai manęs varginti nedrįsta.

Leidžiu paskutinę naktį svetimoj šaly, studentų bendrabutyje, drauge su neseniai sutikta kine. Beje, tam, kad kelioms savaitėms galėčiau apsistoti bendrabutyje, turėjau pateikti medicinos pažymą, kurioje būtų įrašas, jog nesergu tuberkulioze. Vėlei teko prisiminti užmirštus sovietinius laikus, kai į darželius, mokyklas gūdžiais žiemos vakarais vėzdavo kilnojamosios fluorografos. Tais aparatais (tokiais pat, koku mane švitino žydrosios šalies studentų poliklinikoje) būdavo daromos rentgeno nuotraukos, iš jų patyrusi ftiziatro akis greitai atpažindavo sergantįjį tuberkulioze. Spėju, kad jei šiandien kas nors fluorografu patikrintų visus Lietuvos gyventojus, sergantys vargiai išsietktų mūsų krašte veikiančiose ligoninėse.

Ant girgždančios bendrabučio lovos sėdinti kinė vis dar posmuoja rusų kalbos bendratimis, labai aiškiai ir nuoširdžiai. Taip pat nuoširdžiai atneša didžiulį dubenį karšto vandens, pastato prie mano kojų ir liepia jas įmerkti. Anot jos, tai – pagarbos ženklas ir apsauga nuo nesvetingos aplinkos. Tikiu. Tikėdama išsitraukiu iš paso migracinę kortelę, patikrinu, ar įrašiau savo vardą, pavardę, asmens tapatybę įrodančio dokumento bei vizos numerius, kelionės trukmę. Pastebiu, kad ties „kelionės tikslu“ palikau tuščią eilutę. Negalvodama suraitau – šventinė „Krambambulia“. Staiga sumetu, kad dėl šio įrašo pasienyje teks ilgai užtrukti. Tačiau užbraukti ar ištrinti jo jau negaliu. Bėlika įtikinti save, kad grįžtu išmokusi laukti ir tylėti ir kad pats laikas išmoks pamokas patikrinti.

JURGA ŽAŠINAITĖ

Autorės nuotrauka

Redaktorė: Giedrė Kazlauskaitė (gkazlauskaite@gmail.com).
Kalbos redaktorė: Audrė Kubiliūtė.
Maketos: Zita Remeikienė.
Paveldas: Juozas Šorys.
Teatras, kinas: Jūratė Visockaitė.
Direktorius: Zdrūnas Drungilas.
Finansininkė: Danuta Churtasenko.

Savitraštis išeina penktadieniais.

Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“.
ISSN 1392-7760. 3 spaudos lankai.
Indeksas 0109. Tiražas 1620 egz.
Redakcijos adresas: Mėsinių g. 4,
01133 Vilnius. Telefonas: 261 37 70.
Elektroninis paštas: satenai@takas.lt.
www.satenai.lt; www.culture.lt/satenai.
Spausdino UAB Ukmergės spaustuvė.
Vasario 16-osios g. 31, 20131 Ukmergė.

„Šiaurės Atėnų“ remia:
Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (2 lankus).

Redakcijos ir autorių nuomonės
nebūtinai sutampa.

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondo“ sąskaita
AB banke „Swedbank“ (kodas 73000)
LT36 7300 0100 0000 7071.

